

ŠOLSKI CENTER VELENJE
GIMNAZIJA
Trg mladosti 3, 3320 Velenje

MLADI RAZISKOVALCI ZA RAZVOJ ŠALEŠKE DOLINE

RAZISKOVALNA NALOGA

ALI DANES DRUGAČE MORALNO PRESOJAMO?

Tematsko področje: PSIHOLOGIJA

Avtorica:

Darja Berložnik, 4. letnik

Mentorica:

Gabrijela Fidler, univ. dipl. psih.

Velenje, 2018

Raziskovalna naloga je bila opravljena na Šolskem centru Velenje, Gimnaziji.

Mentorica: Gabrijela Fidler, univ. dipl. psih.

Datum predstavitve:

Berložnik, D. Ali danes drugače moralno presojujamo?
Raziskovalna naloga, ŠC Velenje, Gimnazija, 2018

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD ŠC Velenje, šolsko leto 2017/2018

KG psihologija / moralno presojanje / vrednote

AV BERLOŽNIK, Darja

SA FIDLER, Gabrijela

KZ 3320 Velenje, SLO, Trg mladosti 3

ZA ŠC Velenje, Gimnazija

LI 2018

IN **ALI DANES DRUGAČE MORALNO PRESOJAMO?**

TD Raziskovalna naloga

OP XI, 62 str., 4 pregl., 14 graf., 4 sl., 6 pril., 12 vir.

IJ SL

JI sl / en

AI Morala in vrednote so bistvenega pomena v vsaki družbi. Izražajo se v medosebnih odnosih, odnosih do stvari ali dogodkov. Razlikujejo se od kulture do kulture, prav tako pa se spreminjajo tudi skozi čas in generacije.

V raziskovalni nalogi so me zanimale ocene posameznikovih vrednot in katere vrednote posamezniki doživljajo kot bolj priznane v družbi. S pomočjo ankete sem ugotovila, da je zdravje najbolj cenjena osebna vrednota, medtem ko anketiranci menijo, da so v družbi najbolj priznane materialne dobrine, s čimer sem potrdila svojo prvo hipotezo. Z anketo sem še izvedela, da bi predvsem mladi radi širili svoja znanja o družbi in posamezniku preko internetnih medijev ter pri pouku.

Za raziskovanje stopenj moralnega presojanja sem prirejen intervju izvedla v štirih skupinah. Pridobljene podatke dijakov sem ločila glede na spol in smer izobraževanja (gimnazijska oziroma poklicna smer), jih grafično predstavila ter primerjala med seboj. Izvedla sem tudi intervju s specialnim pedagogom za motnje vedenja in osebnosti Markom Juhantom. Razložil mi je princip in posledice permissivne vzgoje otrok ter odgovoril, zakaj se danes starši težko odločijo za način vzgoje.

Berložnik, D. Ali danes drugače moralno presojava?
Raziskovalna naloga, ŠC Velenje, Gimnazija, 2018

KEY WORD DOCUMENTATION

ND ŠC Velenje, šolsko leto 2017/2018

CX psychology / moral judgement / values

AU BERLOŽNIK, Darja

AA FIDLER, Gabrijela

PP 3320 Velenje, SLO, Trg mladosti 3

PB ŠC Velenje, Gimnazija

PY 2018

IN **ALI DANES DRUGAČE MORALNO PRESOJAMO?**

DT RESEARCH WORK

NO XI, 62 p., 4 tab., 14 graf., 4 fig., 6 ann., 12 ref.

LA SL

AL sl / en

AB Values are an indispensable part of each culture. The research work compares the results of the most appreciated social values and personal ones. Differences between an individual and society show a lot of opposing interests. Levels of moral judgement were made with Kohlberg's theory and his moral dilemma. The dominante level is convetional, which means that moral development of School centre Velenje students is progressing completely appropriatly. Almost no differences are seen between course of schooling (vacational and grammar school) in achieving preconventional and postconventional levels, but there are devations that show that the students of the vacational secondary school did not take the survey seriously. Also, 9,53 % more students from grammar school achieve a conventional level in comparison to the vacational ones. Students of both schools have a potential for moral action, to appreciate also developmentally higher values not just potential ones. But their action is influenced by other motives and situational factors. Life actually teaches them that material goods, success and having power above others are the most esteemed values.

Berložnik, D. Ali danes drugače moralno presojava?
Raziskovalna naloga, ŠC Velenje, Gimnazija, 2018

Zahvala

Zahvaljujem se vsem dijakinjam in dijakom Šolskega centra Velenje, ki so si vzeli čas in so z reševanjem ankete pomagali pri nastanku te naloge.

Najlepše se zahvaljujem mentorici, svetovalni delavki, profesorici ge. Gabrijeli Fidler, ki mi je pomagala in me usmerjala pri izdelavi raziskovalne naloge. Hkrati se moram zahvaliti tudi profesorici Polonci Glojek za lektoriranje in profesorici Alenki Gortan za prevod v angleščino.

Hvala tudi svojim bližnjim, ki so mi dajali podporo in pomoč.

Povzetek

Morala in vrednote so bistvenega pomena v vsaki družbi. Izražajo se v medosebnih odnosih, odnosih do stvari ali dogodkov. Razlikujejo se od kulture do kulture, prav tako pa se spreminjajo tudi skozi čas in generacije.

V raziskovalni nalogi so me zanimale ocene posameznikovih vrednot in katere vrednote posamezniki doživljajo kot bolj priznane v družbi. S pomočjo ankete sem ugotovila, da je zdravje najbolj cenjena osebna vrednota, medtem ko anketiranci menijo, da so v družbi najbolj priznane materialne dobrine, s čimer sem potrdila svojo prvo hipotezo. Z anketo sem še izvedela, da bi predvsem mladi radi širili svoja znanja o družbi in posamezniku preko internetnih medijev ter pri pouku.

Za raziskovanje stopenj moralnega presojanja sem prirejen intervju izvedla v štirih skupinah. Pridobljene podatke dijakov sem ločila glede na spol in smer izobraževanja (gimnazijska oziroma poklicna smer), jih grafično predstavila ter primerjala med seboj. Izvedla sem tudi intervju s specialnim pedagogom za motnje vedenja in osebnosti, Markom Juhantom. Razložil mi je princip in posledice permisivne vzgoje otrok ter odgovoril, zakaj se danes starši težko odločijo za način vzgoje.

Abstract

Morals and values have significant importance in every society. They can be seen in relationships to people, things or events and differ from culture to culture, they even change in time and with generations.

My research work focuses on personal and social values. Results of survey have shown that health is the most appreciated personal value, meanwhile people believe that material goods are the most esteemed in the society. With these outcomes, the first hypothesis has been proved. Especially students have shown a lot of interest in getting useful social information from internet media and at school classes.

For measuring levels of moral judgement the testings was preformed in four groups, according to the course of schooling (vacational and grammar high school) and gender. The results have been shown by graphs and those four groups were compared. I have also interviewed Marko Juhant, a special educator for behaviour and personality disorder, who explained the principle and He explained me the princip and consequences of permissive upbringing. He offered an answer to the question, why it is difficult for parents to chose the right model of upbringing.

Kazalo vsebine

1	Uvod.....	1
1.1	Cilji.....	1
1.2	Hipoteze	1
1.3	Material in tehnike raziskovanja	2
2	Pregled objavljenega gradiva	4
2.1	Vrednote	4
2.1.1	Razvoj vrednot.....	4
2.1.2	Raziskovanje vrednot pri nas	6
2.2	Morala	7
2.3	Moralni razvoj.....	8
2.3.1.	Dimenzije moralnega razvoja	8
2.3.2.	Razlage moralnega razvoja v različnih teorijah.....	8
2.3.2.1.	Psihoanaliza.....	9
2.3.2.2.	Spoznavna (kognitivna) psihologija.....	10
2.3.2.3.	Teorija učenja.....	11
2.4	Razvoj moralnosti	11
2.4.1	Začetki moralnosti	11
2.4.2	Prvi znaki moralnega razvoja.....	11
2.4.3.	Moralni razvoj v zgodnjem otroštvu.....	12
2.4.3.1.	Prehod iz zgodnjega v srednje otroštvo.....	12
2.4.4.	Moralni razvoj v srednjem in poznem otroštvu	13
2.5	Kohlbergove stopnje moralnega presojanja	13
2.5.1.	Predkonvencionalna raven	14
2.5.2.	Konvencionalna raven	15

2.5.3.	Postkonvencionalna raven	15
2.6	Kohlbergove moralne dileme in vprašanja.....	17
2.7	Povezava med moralnim presojanjem in socialnimi dejavniki razvoja	20
2.8	Raziskovanje moralne zrelosti pri nas.....	20
2.9	Zrelost.....	22
2.10	Povzetek teorije	23
3	Rezultati	25
3.1	Rezultati spletne ankete.....	25
3.2	Rezultati ankete z moralno dilemo.....	31
4	Razprava.....	35
5	Zaključek.....	38
6	Priloge	40
7	Viri in literatura.....	51

Kazalo slik

Slika 1: Prikaz vrednot kot posebne vrste motivacijskih ciljev	4
Slika 2: Muskova razvojna hierarhija vrednot.....	5
Slika 3: Povprečne ocene posameznih vrednot, primerjava raziskav Mladina 2000 in 2010	7
Slika 4: Razlage moralnega razvoja	9

Kazalo tabel

Tabela 1: Teoretski model hierarhične strukture vrednot (Musek, 1993)	6
Tabela 2: Značilni argumenti za krajo zdravila	17
Tabela 3: Značilni argumenti proti kraji zdravila	18
Tabela 4: Osnovne statistike vzorca anketiranih dijakinj in dijakov (število dijakov, povprečna starost, mediana in modus)	31

Kazalo grafov

Graf 1: Doseganje stopenj moralnega presojanja (N = 143).	21
Graf 2: Spolna zastopanost anketirancev	25
Graf 3: Starostna struktura anketirancev	25
Graf 4: Najvišja dokončana formalna izobrazba	25
Graf 5: Povprečne ocene vrednot z osebnega stališča od 1 do 5 (1 kot sploh ni pomembno do 5 kot zelo pomembno)	26
Graf 6: Povprečne ocene vrednot cenjenih v družbi od 1 do 5 (1 kot sploh ni pomembno do 5 kot zelo pomembno)	27
Graf 7: Načini, preko katerih bi radi širili svoja širša družbena znanja	28
Graf 8: Primerjava povprečnih ocen prvih sedmih vrednot z osebnega stališča z raziskavama Mladina 2010 in Mladina 2000	29
Graf 9: Primerjava povprečnih ocen zadnjih sedmih vrednot z osebnega stališča z raziskavama Mladina 2010 in Mladina 2000	30
Graf 10: Zastopanost splošne in poklicne smeri v odstotkih.....	31
Graf 11: Število dijakov, ki so reševali vprašalnik.....	31
Graf 12: Doseganje posamezne ravni moralnega presojanja.....	32

Berložnik, D. Ali danes drugače moralno presojujamo?
Raziskovalna naloga, ŠC Velenje, Gimnazija, 2018

Graf 13: Doseganje posamezne ravni moralnega presojanja glede na smer šolanja 33

Graf 14: Doseganje posamezne ravni moralnega presojanja glede na smer šolanja in spol 34

Kazalo prilog

Priloga 1: Intervju z Markom Juhantom, specialnim pedagogom za motnje vedenja in osebnosti	40
Priloga 2: Predstavitev razlike med protestantsko in katoliško etiko na predavanju antropologinje dr. Vesne Vuk Godine	43
Priloga 3: Članek dr. Maje Zupančič: Oblikovanje sistema za presojanje vrednega in moralnega	44
Priloga 4: Kopija moralne dileme iz knjige Colbyja et. al. (2010).....	47
Priloga 5: Anketa z moralno dilemo.....	48
Priloga 6: Spletna anketa	49

1 Uvod

Že v osnovni šoli sem v družbi dveh sošolk delala raziskovalno nalogo. Zanimalo nas je predvsem, kako pogosto gibalno neovirani ljudje zasedejo parkirna rezervirana za invalide pred šolo. Raziskovalno delo mi je bilo v veselje, pridobila sem veliko dodatnega znanja in izkušenj, zato sem se odločila, da bom delala raziskovalno nalogo tudi v srednji šoli.

V gimnaziji smo pri pouku psihologije spoznali Kohlbergovo teorijo moralnega presojanja, ki v treh osnovnih ravneh razlaga argumente, zakaj se posameznik odloči za neko dejanje. Tako sem se odločila, da bom tudi sama poizkusila izvesti raziskavo s pomočjo Kohlbergovega vprašalnika moralnih dilem, pri čemer bom ostala pri treh osnovnih ravneh (sicer se vsaka deli še v dve, tako da je vseh stopenj šest), da raziskovanje ne bi bilo prezapleteno. Ker sem želela izvedeti tudi mnenje na Šolskem centru Velenje, katere vrednote so cenjene v družbi in katere cenijo posamezniki sami, sem z mentoričino pomočjo podatke pridobila s spletno anketo.

1.1 Cilji

S svojo raziskovalno nalogo sem si zadala naslednje cilje:

- Za teoretsko osnovo raziskave bom zbrala potrebno gradivo s področja psihologije in pedagogike, s poudarkom na Kohlbergovi teoriji moralnega presojanja.
- Rezultate ankete, v kateri bodo anketiranci na vrednotni lestvici ocenili osebne in družbene vrednote, bom grafično prikazala in primerjala povprečne ocene posameznih vrednot z rezultati preteklih raziskav.
- Z odgovori na anketo z moralno dilemo, bom skušala oceniti prevladujočo stopnjo moralnega presojanja po Kohlbergu med anketiranimi dijaki na Šolskem centru Velenje.
- Preverila bom, ali se zastopanost stopenj moralnega presojanja anketiranih dijakov razlikuje glede na spol in smer izobraževanja (poklicna ali splošna).
- Za pojasnitev pomembnosti spodbujanja moralnega presojanja v vzgoji in izobraževanju bom našla članek ter ga predstavila v prilogi.
- Intervjuvala bom specialnega pedagoga Marka Juhanta, ki mi bo pojasnil posledice permisivne vzgoje in pomanjkljivosti v šolskem sistemu.

1.2 Hipoteze

Hipoteza 1: Najvišjo povprečno oceno izmed vrednot cenjenih v družbi imajo po mnenju anketirancev materialne dobrine.

Hipoteza 3:

Najvišjo povprečno oceno izmed osebnih vrednot ima po mnenju anketirancev zdravje.

Hipoteza 2:

Večina anketirancev meni, da bi lahko širili svoja družbena znanja v šoli, v sklopu pouka.

Hipoteza 4:

Med anketiranimi dijaki in dijakinjami prevladuje druga raven moralnega presojanja po Kohlbergu – konvencionalna.

Hipoteza 5:

Med anketiranimi dijaki in dijakinjami ni za več kot 5 % razlike v zastopanju ravni moralnega presojanja glede na smer šolanja.

1.3 Material in tehnike raziskovanja

1.3.1 Pripomočki raziskovanja

V raziskovalni nalogi sem uporabila naslednje raziskovalne tehnike:

- pregled objavljenega gradiva,
- povzemanje strokovnega gradiva,
- anketa,
- intervju,
- analiza,
- sinteza.

Najprej sem poiskala objavljeno gradivo in se primerno podučila o morali in razvoju moralnega presojanja. Pregledala sem tudi že obstoječe znanstvene raziskave s tega področja ter s tehniko povzemanja strokovnega gradiva zapisala najpomembnejše ugotovitve v pregled objavljenega gradiva.

1.3.2 Postopek raziskovanja

Najprej sem kontaktirala raziskovalce, ki so že raziskovali stopnje moralnega presojanja med srednješolci. Žal zaradi osebnih razlogov niso imeli časa, zato sem iz knjige avtorja Colbya in drugih (2010) priredila anketo z moralnimi dilemami in razvrstila odgovore glede na splošne značilnosti posamezne ravni. Anketo so reševali dijaki splošne ter poklicne smeri na Šolskem centru Velenje. Reševanje je potekalo časovno neomejeno, v razredu sem bila vedno prisotna

za morebitna dodatna pojasnila. Odgovore sem ovrednotila in ugotovitve napisala v pregled objav ter jih predstavila v obliki grafov.

Zanimale so me dejanske izkušnje strokovnjakov s spremembami v vzgoji in izobraževanju, zato sem intervjuvala specialnega pedagoga za motnje vedenja in osebnosti Marka Juhanta. Pojasnil mi je posledice permisivne vzgoje in nemoč šolskega sistema pri vzgoji za odgovornost. S pomočjo njegove razlage sem lažje razumela spremembe v družbi in pojasnjeno napisala komentarje na anketo in intervjuje.

Za mnenje dijakinj in dijakov ter zaposlenih sem sestavila spletno anketo. Z mentoričino pomočjo je bila posredovana dijakom in profesorjem Šolskega centra Velenje. Njihove odgovore glede vrednot sem potrebovala za primerjavo s tistimi iz raziskave Mladina 2010.

Razlago za različen vpliv katoliške in protestantske religije na moralnost sem našla na spletu, kjer je objavljen povzetek predavanja antropologinje dr. Vesne Vuk Godina. Njeno mnenje sem predstavila v Prilogi 2. V Prilogi 3 pa sem predstavila članek dr. Maje Zupančič iz Psiholoških obzorij, ki predstavlja pomembnost oblikovanja sistema za presojanje vrednega in moralnega.

1.3.1 Udeleženci raziskovanja

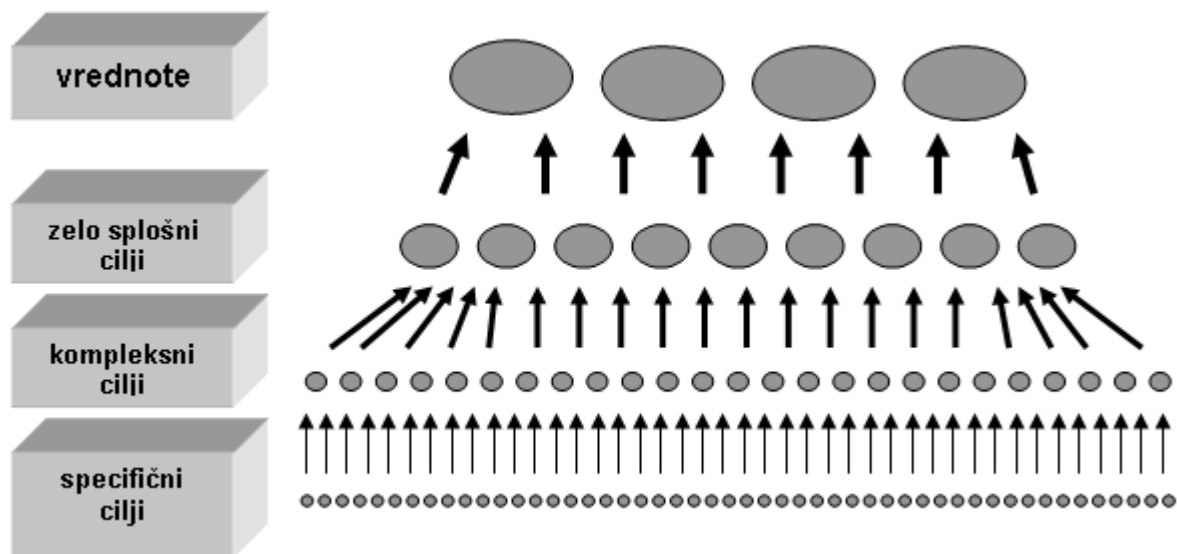
V anketi z moralno dilemo, ki se je reševala v razredu, je sodelovalo 77 dijakinj in dijakov, ki so bili ločeni glede na smer izobraževanja. Skupino splošne smeri je zastopalo 18 dijakov in 16 dijakinj Gimnazije Velenje, poklicno pa 26 dijakov in 15 dijakinj Šole za storitvene dejavnosti in Elektro in računalniške šole, starosti od 16 do 20 let.

Druga anketa, ki je bila posredovana preko spleta in je tematizirala vrednote, je zajela 244 veljavnih odgovorov. Ženske so zastopane z 48 %, moški pa z 52 %. Večino odgovorov predstavljajo dijaki in dijakinje Šolskega centra Velenje.

2 Pregled objavljenega gradiva

2.1 Vrednote

Vrednote so pojmovanja ali prepričanja o zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki presegajo specifične situacije, usmerjajo in vodijo izbiro ali oceno ravnanj in pojavov ter so urejena glede na relativno pomembnost (Musek, 1993: 74).

Slika 1: Prikaz vrednot kot posebne vrste motivacijskih ciljev

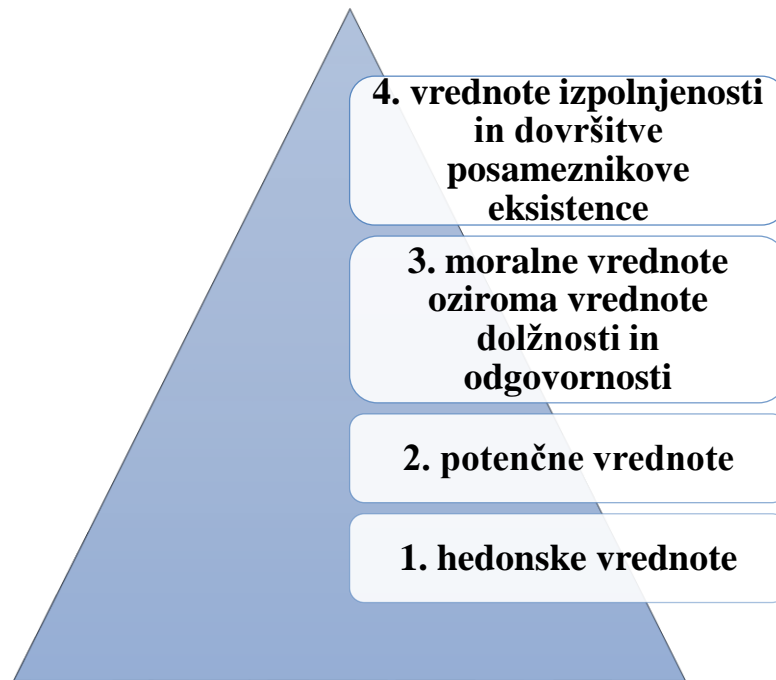
(<http://www.prihodnost-slovenije.si/up-rs/ps.nsf/krf/6E9DC6507D449582C1256E940046C554?OpenDocument>, dostop: 14. 1. 2018)

Najnižjo raven predstavljajo konkretni, zelo specifični cilji, tem sledijo abstraktnejši in kompleksnejši. Na najvišjih ravneh so motivacijski cilji posplošeni v posamezne vrednote.

Prav tako so vrednote pomemben del človekove motivacije in vse človekove osebnosti, saj imajo osebni značaj. V njih se stekajo sestavine človekovega spoznavnega, čustvenega in motivnega delovanja (Musek, 1993: 10).

2.1.1 Razvoj vrednot

Vrednote nastajajo in se razvijajo od zgodnjega otroštva do adolescence. Lestvica vrednot pa se spreminja tudi v odraslosti, ko se človek srečuje z novimi izkušnjami in življenjskimi situacijami. Psiholog Janez Musek je s primerjavami vrednotnih lestvic različno starih ljudi ugotovil ujemanje z določenimi zakonitostmi osebnostnega razvoja.

Slika 2: Muskova razvojna hierarhija vrednot

1. Konec adolescence, ob prehodu v odraslost, so najpomembnejše **hedonske vrednote**, ki so povezane s potrebami in čutilnimi dobrinami. Mednje uvrščamo dobro hrano in pijačo, užitek, zabavo, druženje, telesno dejavnost, počitek, naslado, spolnost in varnost.
2. Ljudje postavljajo kasneje na prvo mesto **potenčne vrednote**, ki so povezane z dosežki in uveljavljanjem, kot so poklicni uspeh, slava, ugled, moč, priznanje, ter tudi z **ekonomskimi vrednotami** (korist, denar, dobiček, premoženje).
3. Nadalje stopijo v ospredje **moralne vrednote**, to so **vrednote dolžnosti in odgovornosti**, v skupino katerih uvrščamo moralno-etične vrednote (poštenost, pravica, pogum, blagost, radodarnost, delavnost, dobrota). K njim spadajo tudi demokratične (svoboda, enakost, napredek, strpnost), socialne (altruizem, skrb za druge, prijateljstvo, ljubezen do bližnjega) in družinske vrednote (skrb za otroke, dom, družinska sreča).
4. Na koncu vrednostnega razvoja osebnosti prevladajo **vrednote izpolnjenosti in dovršitve posameznikove eksistence**, med katere prištevamo spoznavne (resnica, modrost, spoznanje), kulturne (kultura, umetnost), estetske (lepota, harmonija) in verske (odrešenje, zveličanje, božja milost, božansko, sveto). Prav tako spadajo k tej skupini še samoaktualizacijske (samoizpopolnjevanje) in izpolnitvene vrednote (občutenje življenjskega smisla in izpolnjenosti).

(Kompore idr., 2005: 335)

2.1.2 Raziskovanje vrednot pri nas

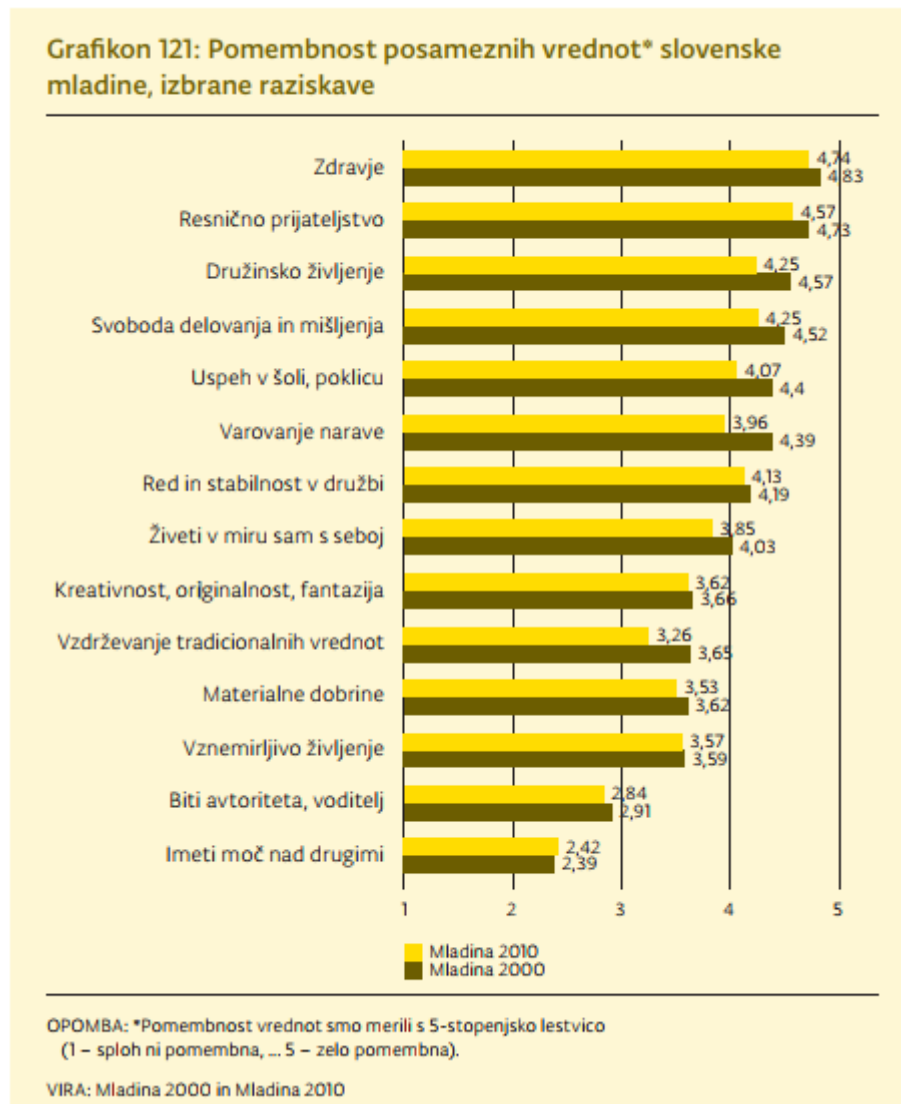
Intenzivnejše raziskovanje vrednot se je pri nas začelo v osemdesetih letih. Vzporedno z raziskovanjem vrednot so se izoblikovali tudi instrumenti za merjenje. Pomembne za razvoj so Pogačnikove (1986) in Muskove (1986, 1993, 2000) lestvice vrednot.

Tabela 1: Teoretski model hierarhične strukture vrednot (Musek, 1993)

Predvsem v Muskovih raziskavah se je oblikoval teoretski model hierarhične strukture vrednot, prikazan na sliki 3. Musek pravi, da so s pomočjo multivariantnih analiz izločili več skupnih dimenzij, ki povezujejo posamezne vrednote v kategorije višjega reda. Na sliki so predstavljene vrednotne kategorije srednjega obsega, ki se združujejo v kategorije večjega obsega, vrednotne tipe in nazadnje v kategorije dionizične in apolonske vrednote. V grobem ustrezata ti kategoriji tudi klasifikacijam drugih znanstvenikov, ki govorijo in individualizmu in kolektivizmu ipd.

(<http://www.prihodnost-slovenije.si/up-rs/ps.nsf/krf/6E9DC6507D449582C1256E940046C554?OpenDocument>, dostop: 29. 1. 2018)

Slika 3: Povprečne ocene posameznih vrednot, primerjava raziskav Mladina 2000 in 2010

(http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/slike/mladina_2010/Mladina2010-2.pdf, dostop: 23. 12. 2017)

Osnovni namen raziskav Mladina je ustvariti celotno sliko o življenju mladih (med 15. in 29. letom) v Sloveniji. Slika prikazuje primerjavo rezultatov iz leta 2000 in 2010. Najbolj cenjena vrednota mladih je bilo zdravje, ki mu sledita resnično prijateljstvo in družinsko življenje. Opazimo trend, da so mladi leta 2000 bolje cenili vse vrednote. Izjema je le vrednota imeti moč nad drugimi, katere ocenitev je narasla.

2.2 Morala

Morala je skupek pravil, predpisov, norm in navad neke skupine ali kulture, ki obstajajo v obliki zakonov, splošno znanih običajev in pravil vedenja. Pri posamezniku se kaže v njegovih

vrednotah, ocenjevanju sebe in drugih ter v vedenju v družbenih situacijah. Ker je določena z družbenimi odnosi in temelji na relativnih pojmih „dobrega“ in „zlega“, je relativna v času in prostoru (Gasar, 2004: 102, v Lamovec, 1994; Mohar, 1993; Zvonaričević, 1985).

2.3 Moralni razvoj

Moralni razvoj opredeljujemo kot oblikovanje zavesti o tem, kaj je pravilno, dobro, vredno in kaj napačno, slabo, nevredno (Gasar, 2004: 102, v Lamovec, 1994). Moralni razvoj posameznika je močno povezan z razvojem mišljenja in učenja vrednot (Gasar, 2004, v Musek in Pečjak, 1995).

Z razvojno psihološke perspektive Zupančič (1994 v Marjanovič Umek, 2004: 272) dodaja, da gre poleg oblikovanja zavesti tudi za vzpostavljanje nadzora nad lastnimi potrebami in željami z ozirom na standarde, ki jih posameznik zaznava v svojem okolju.

2.3.1. Dimenzije moralnega razvoja

V najširšem smislu vsebuje moralni razvoj tri dimenzije razvoja: čustveno (npr. sočustvovanje z drugimi, ko doživljajo stres), spoznavno (ocenjevanje socialnih izkušenj, presojanje in odločanje o pravilnosti in napačnosti dejanj) in vedenjsko (doživljanje čustev in oblikovanje relevantnih odločitev le spodbuja k moralnim dejanjem, vendar ne jamči posameznikovega obnašanja skladno z njimi (Marjanovič Umek, 2004: 272).

2.3.2. Razlage moralnega razvoja v različnih teorijah

Vsi psihologi si ne razlagajo enako proces moralnega razvoja, zato v grobem ločimo tri glavne teoretske poglede na ta del osebnostnega razvoja, ki se med seboj razlikujejo, v nekaterih sestavinah pa tudi medsebojno dopolnjujejo (Zupančič in Justin, 1991: 8).

Slika 4: Razlage moralnega razvoja

2.3.2.1. Psihoanaliza

Skupno psihoanalitiki (S. Freud) in »novi analitiki« (M. Klein, J. Loevinger, E. Erikson) pojmujejo otroka kot nagonsko bitje, ki se mora v toku svojega razvoja prilagoditi zahtevam družbe, se socializirati.

Freud pravi, da smo ob rojstvu amoralni. Na podlagi osnovne strukture duševnosti imenovane ono (lat. *id*), ki predstavlja primarne nagone kot telesne zahteve za zadovoljevanje potreb (vlada mu načelo ugodja), se pod vplivom ovir zunanjega sveta vzpostavi jaz (lat. *ego*). Jaz obvladuje hotene gibe ter v nasprotju z *id* zavestno obvladuje hotene gibe ter odloča o preložitvi ali zatrtju glede na čas in okoliščine. Jaz skuša načelo ugodja nadomestiti z načelom realnosti, torej usklajuje, da so težnje onega zadovoljene prilagojeno realnosti.

Nadjaz (lat. *superego*) je rezultat prve identifikacije s starši (ki sovpada z zatonom Ojdipovega kompleksa). Nastane s ponotranjenjem moralnih standardov v faličnem obdobju (od tretjega do petega leta). V poteku individualnega razvoja prevzema nase tudi vplive nadomestnih oseb staršev, kot so vzgojitelji, vzorniki ter v družbi spoštovani ideali. Najpogosteje se navzven izrazi v obliki kritike, ki jo doživlja kot občutek krivde. Njegova pozitivna funkcija je, da se kaže kot občutje odobravanja, ponosa in moralnega zadoščenja.

V temeljni različnosti onega in nadjaza se ujemata v tem, da predstavljata vplive iz preteklosti – prvi podedovane, drugi pa predvsem prevzete od drugih, medtem ko je jaz določen s tem, kar akcidentalno in aktualno sam doživi.

V nasprotju s Freudom pa je Erikson verjel, da otroci v obdobju od treh do petih let (obdobju iniciativnosti nasproti občutkom sramu) ponotranjijo moralne standarde obeh staršev, ker si želijo njihovega odobravanja in se želijo izogniti izgubi njune ljubezni. Po njegovi teoriji superego določa ego moralno sprejemljive standarde obnašanja, ego pa mora biti dovolj močan, da se upre težnjam ida.

(Freud, 2013: 15–20, Zupančič in Justin, 1991: 8–9, Kompare idr 2005: 238–239)

2.3.2.2. Spoznavna (kognitivna) psihologija

Predstavniki druge skupine psiholoških teorij (J. Piaget, L. Kohlberg, A. Colby, W. Damon) se zanimajo za razmerje med moralnim razvojem in spoznavnim razvojem otroka. Z vidika spoznavnih razlag je moralni razvoj sestavljen iz sprememb v posameznikovem zavestnem presojanju o pravilnosti in nepravilnosti človekovih dejanj. Bistveno je, da otrok postopno spoznava, kaj socialna skupina, v kateri živi, pojmuje kot pravilno oziroma napačno vedenje. Vedenjskih vzorcev otrok nikoli ne prevzema slepo, temveč si jih skladno s svojimi spoznavnimi sposobnostmi tudi razlaga. Podlaga samega moralnega razvoja je torej razvoj spoznavnih sposobnosti. Kognitivisti tolmačijo moralni razvoj kot zavestno spoznavanje in sprejemanje moralnih norm. Moralno dejanje pomeni nasledek otrokove razumske presoje o pravilnosti ali nepravilnosti neke dejavnosti (Zupančič in Justin, 1991: 9–10, Marjanovič Umek, 2004: 272).

Piaget je s preučevanjem upoštevanja pravil pri igri ugotovil, da se otrokovo razumevanje pravil razlikuje od upoštevanja.

Moralni razvoj je razlagal kot razvoj v smeri od absolutne k relativni moralni perspektivi. Heteronomna moralnost je prva stopnja moralnega razvoja, na kateri otroci pravila razumejo kot stalna, nespremenljiva, njihovo kršenje pa kot absolutno napačno. Za to stopnjo je značilen moralni realizem, ki predstavlja razumevanje socialnih pravil kot navzven opaznih fizičnih potez resničnosti in ne kot načel, ki so jih oblikovali ljudje, da bi usklajevali svoje namere. Naloge za preverjanje je sestavil iz enostavnih dilem, v katerih se je moral otrok odločiti, kateri kršitelj e ravnal bolj napačno (tisti, ki namerno povzroči majhno škodo ali tisti, ki je po nesreči povzročil veliko). Drugo stopnjo predstavlja avtonomna moralnost, na kateri otroci pravila

pojmujejo kot spremenljiva kot dogovore in jih lahko ljudje poljubno spreminjajo (Marjanovič Umek, 2004: 370).

2.3.2.3. Teorija učenja

Zagovorniki t. i. »teorij učenja« (na čelu z A. Banduro) pravijo, da je otrok v bistvu »nepopisan list papirja« in kot takšen skoraj neprilagodljiv. Njegov osebni razvoj je odvisen od tega, česa se bo v letih odraščanja naučil. Razvoj moralnega vedenja naj bi bil potemtakem povezan s tem, da posnema druge, je nagrajevan in kaznovan.

Naloga staršev in drugih vzgojiteljev v ustanovah je poudarjena kot vloga vzgojnega nadzora, načrtnega in sistematičnega vedenjskega usmerjanja. Družba naj bi obenem ponujala vedenjske vzorce ter podkrepljevala otrokovo ravnanje pozitivno (pohvala, nasmeh, pozornost) ali negativno (osamitev, telesna kazen, odtegnitev pozornosti) (Zupančič in Justin, 1991).

2.4 Razvoj moralnosti

2.4.1 Začetki moralnosti

Novorojenček je amoralno bitje, saj v prvih mesecih po rojstvu nima niti moralne zavesti niti sposobnosti nadzora svojih bioloških in socialnih potreb. Ima pa potencial za razvoj obojega. Potencial se lahko razvije le pod vplivom družbenega okolja, torej kot rezultat osrednjega živčnega sistema (oblikovanje nevronske strukture v frontalnem korteksu in povezav med frontalnimi predeli možganov z limbičnim sistemom) in socializacijskih izkušenj (Marjanovič Umek, 2004: 273, v Hemming, 1991).

2.4.2 Prvi znaki moralnega razvoja

Prvi znaki moralnega razvoja se začno kazati v otrokovem vedenju ob koncu prvega leta življenja po rojstvu, jasno prepoznavni pa postanejo v drugem letu. Ti znaki so poleg enostavnih oblik prosocialnega (altruističnega) vedenja (simpatija, egocentrična empatija, empatija v odnosu na stanje druge osebe) tudi zavest o standardih vedenja, rudimentarna sposobnost presojanja (oblikovanje sodbe o napačnem in pravilnem), specifični odzivi na predmete in na samega sebe (sposobnost inhibicije dejanja, s katero otrok ugotovi standard druge osebe).

Sposobnost empatije (razumevanje čustev drugih in odzivanje nanje s kompleksnimi čustvi) in doživljanje krivde delujeta kot pomembna moralna motiva v celotnem življenju posameznika

in se razvijeta v prvih dveh letih življenja po rojstvu. Tako se otrok v začetku odziva na stanje druge osebe le čustveno, brez ustreznega razumevanja njenega stanja ali položaja.

Z razvojem sposobnosti za vzročno atribucijo se v drugem letu starosti simpatični distress transformira tudi v doživljanje krivde (Hoffman, 1988). Spoznanje vsaj delno temelji na zavesti o možnosti izbire med dejanji, saj se malček že zaveda, da lahko njegova dejavnost krši standarde drugih ljudi.

(Marjanovič Umek, 2004: 272–274)

2.4.3. Moralni razvoj v zgodnjem otroštvu

Za zgodnje otroštvo je značilna heteronomna stopnja moralnega presojanja (po Piagetu), ki predstavlja presojanje z vidika absolutne perspektive, zato to obdobje imenujemo moralni realizem. V tem obdobju otrok razume pravila vedenja, ki jih preden postavlja socialno okolje, kot toga in nespremenljiva, kot »dana od zunaj«. V svojih moralnih sodbah se naslanja na zahteve odraslih, za katere meni, da so absolutno pravilne, in na njihove sankcije, ki sledijo kršenju zahtev.

Spoštovanje do odraslih je sestavljeno iz naklonjenosti kot tudi iz strahu pred močnejšim ter vodi do prevrednotenja avtoritet in pravil. Moralne sankcije ob kršenju pravil in zahtev predšolski otrok pretežno pojmuje kot posledico kršenja standardov ne glede na motive kršitelja. Dejanja po pravilnosti ali nepravilnosti pa presoja na podlagi velikosti posledic dejanj in ne na podlagi namer kršitelja.

(Marjanovič Umek, 2004: 37)

2.4.3.1. Prehod iz zgodnjega v srednje otroštvo

Po Piagetovem mnenju (1965) pride do prehoda iz heteronomne na avtonomno stopnjo konec zgodnjega otroštva predvsem zato, ker otrok preseže dve spoznavni omejitvi, na katerih temelji moralni realizem. Ti stopnji sta egocentrizem in realizem (pomanjkanje razlikovanja med subjektivnim in objektivnim vidikom izkušenj), zaradi katerih predšolski otroci pojmujejo socialno-moralna pravila kot nespremenljive fizične pravilnosti in ne kot spremenljiva psihosocialna pričakovanja. Opuščanje egocentrizma in realizma omogoča otroku razvijajoče se spoznavne kapacitete in socialne izkušnje.

V interakciji z (enakovrednimi) vrstniki otrok prevzema različne socialne vloge, kar ga spodbuja k pojmovanju sebe kot nekoga, ki z drugimi sodeluje in se usklajuje, hkrati pa se tudi razlikuje.

Poleg interakcije pa se na prehodu iz zgodnjega otroštva v srednje spreminja tudi kakovost interakcije z odraslimi, kajti takrat si otrok pridobiva večjo enakopravnost, kar postopno znižuje njegovo enostransko spoštovanje do njih. Pri postavljanju pravil in odločanju o njihovi spremembi vedno bolj sodeluje in jih posledično razume kot produkte družbenih soglasij, ki nastajajo ob sodelovanju med ljudmi.

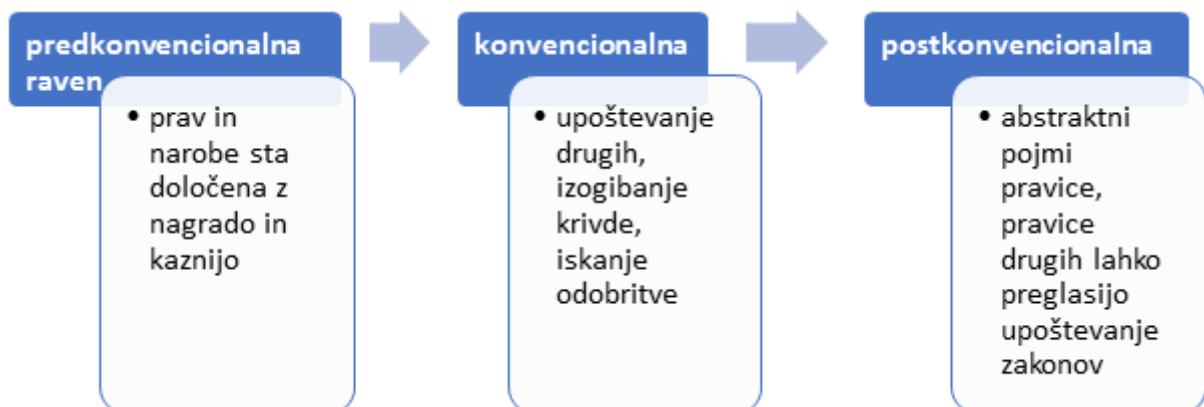
(Marjanovič Umek, 2004: 371)

2.4.4. Moralni razvoj v srednjem in poznem otroštvu

Otroci na prehodu iz zgodnjega v srednje otroštvo spoznavaajo, da so namere za dejanja pri moralnem presojanju pomembnejše kot objektivne posledice dejanj samih. Tako se razvoj se od avtonomne stopnje nadaljuje v mladostništvo in odraslost. Piagetovo teorija razvoja pa je neposredno razširil ameriški psiholog Kohlberg.

2.5 Kohlbergove stopnje moralnega presojanja

Kohlberg je moralni razvoj opredelil v šestih stopnjah, in sicer kot razumevanja družbenih norm, pravil in zakonov, vzajemnosti v medsebojnih odnosih in razumevanja temeljnih moralnih pojmov (npr. enakost in pravičnost), pomembnih v vseh družbah. Podatke je pridobival z intervjuji o moralnih dilemah, v katerih je spraševal, kaj bi moral glavni protagonist v situaciji storiti in zakaj. Dileme vsebujejo moralne konflikte, v katerih je zlahka prepoznati osrednjo osebo in možnost izbire dveh vrst dejanj, izmed katerih nobena ne predstavlja nesporne, pravilne, družbeno sprejemljive rešitve.

Slika 2: Prikaz osnovnih značilnosti temeljnih Kohlbergovih ravni moralnega presojanja

Dokazal je, da moralni razvoj poteka v šestih stopnjah: (1) poslušnost in strah pred kaznovanjem, (2) instrumentalni relativizem, (3) medsebojno ujemanje, (4) zakonitost in red, (5) vzajemno družbeno soglasje, (6) univerzalna etična načela. Vsaka stopnja z ozirom na

prejšnjo predstavlja zapletenejše razumevanje družbeno-moralnega sistema z določeno moralno filozofijo. Z združevanjem dveh zaporednih stopenj pa je prišel do treh nivojev moralne usmerjenosti, ki so opisani v naslednjih poglavjih.

(Marjanovič Umek, 2004: 456, Gasar, 2004: 102)

2.5.1. Predkonvencionalna raven

Za predkonvencionalno usmerjenost sta značilni zunanja motivacija in zunanji nadzor dejanja. Otroci v tem obdobju upoštevajo socialna pravila, saj je to zanje najkoristnejše. Deležni so odobravanja in ljubezni, so pohvaljeni ali nagrajeni, saj se želijo izogniti kazni.

(Gasar, 2004: 102, Marjanovič Umek, 2004: 456)

Stopnja 1: Stopnja poslušnosti in strahu pred kaznijo

Otrokova glediščna točka je na tej stopnji najbolj egocentrična, saj težko razlikuje med lastnimi potrebami in potrebami drugih ljudi. Njegova presoja sledi družbenim pravilom in normam zaradi strahu pred kaznovanjem, zato ugodi položaju močnejših in vplivnejših, odločilni pomen pa pripisuje materialnim posledicam dejanj. Zahteve, posamezna pravila in prepovedi dojema kot konkretna in pri tem ne sprejema možnosti o različnih pogledih na to, kaj je pravilno ali napačno, saj jih dojema kot "dana od zunaj" in nespremenljiva s strani ljudi (kot na Piagetovi heteronomni stopnji).

(Marjanovič Umek, 2004: 457, Gasar, 2004: 102)

Stopnja 2: Instrumentalno relativistična stopnja

Na drugi stopnji temelji motivacija za presojo in vedenje na želji po nagradi in pridobivanju koristi, z drugimi besedami rečeno, na recipročnosti izmenjave moči in privilegijev med konkretnimi posamezniki. Na tej točki otrok razume, da imajo ljudje različne potrebe in interese, ki pogosto nasprotujejo potrebam in interesom drugih, ki jih upošteva le, kadar je to zanj uporabno. Pri presojanju razlikuje med konkretno škodo in psihosocialno namer, pri čemer upošteva tudi motive, okoliščine in relativnost posameznikovih konkretnih potreb, namer, želja. Slabo pa razlikuje med individualnimi potrebami in moralnostjo dejanj, saj utemeljuje kot moralno tisto, kar zadovoljuje potrebe ljudi ali kako drugače omogoča individualne koristi. Na tej stopnji je pravičnost pojmovana kot sistem medsebojne izmenjave koristi po načelu "ti meni, jaz tebi" in povezuje Piagetovo avtonomno in Kohlbergovo drugo stopnjo moralnega presojanja.

(Marjanovič Umek, 2004: 457–458, Gasar, 2004: 102)

2.5.2. Konvencionalna raven

Na drugi ravni po Kohlbergu je motivacija za presojanje in vedenje že notranja, saj si otrok z vključevanjem v nove in stabilnejše vrstniške skupine pridobiva nove socialne izkušnje, v katerih s položaji spoznava, da mora nekaterim potrebam dati prednost pred drugimi. Posameznik na tej stopnji razvoja stremi k spoštovanju pravil predvsem zato, da bo deležen nagrade ali priznanja pomembnih odraslih in socialne skupine (družine, vrstnikov ...), ki ji pripada. Konvencionalna raven zajema tretjo in četrto stopnjo, vendar slednje v poznem otroštvu še ne zasledimo.

(Marjanovič Umek, 2004: 457–458, Gasar, 2004: 102)

Stopnja 3: Stopnja medsebojnega ujemanja

Tretja stopnja temelji na posameznikovi težnji k socialnemu obravnavanju s strani referenčne skupine. Tako otrokova glediščna točka na tej stopnji postane sociocentrična; razlikuje namreč med osebnimi potrebami in moralnimi normami ter v svojih sodbah upošteva skrb za ugodne medsebojne odnose v okviru skupine, ki ji pripada.

(Marjanovič Umek, 2004: 458–459)

Stopnja 4: Stopnja priznavanja zakonov in reda

Stopnja priznavanja zakonov in reda temelji na upoštevanju perspektive velike družbene skupine – družbenih zakonov. Na tej stopnji že razlikuje med moralnimi pravili in dolžnostmi, saj presoja z družbene, ne le z medosebno-vzajemne perspektive. Kot kriterij pravilnosti dejanj sprejema veljavna pravila, norme in zakone v družbi, saj ta zastopajo nekaj, kar celotna družba pojmuje kot dobro in pravilno. Od skladanja interesov in potreb s sprejetimi pravili v družbi je odvisno, ali bo posameznik v konkretnem primeru upošteval posamezne interese udeležencev v moralni situaciji, zato se trudi za ohranjanje skupnih odnosov, grajenih na zaupanju, zvestobi, spoštovanju in hvaležnosti.

(Marjanovič Umek, 2004: 621–622, Colby, A., et al. 2010: 19)

2.5.3. Postkonvencionalna raven

Postopen prehod k postkonvencionalni ravni opazimo v srednjem mladostništvu, prevladuje pa v poznem mladostništvu. Sam razvoj usmerjenosti, ki se začne s peto stopnjo, prevladuje po osemnajstem letu, vendar ta način ni najpogostejši med večino najstniške in tudi ne odrasle populacije.

Obdobje med konvencionalno in postkonvencionalno ravno moralnega presojanja imenujemo obdobje etičnega relativizma in se pojavlja le pri nekaterih posameznikih, ki se ob spoznanju relativnosti vrednot ne morejo moralno opredeliti. Tako začne posameznik družbene zakone, norme in druge razločevati od moralnih pravil ter stanje neravnovesja razreši z akomodacijo (preuredi svoje spoznavno-moralne sheme v smeri decentracije) ali v smeri povratka (v že obstoječe sheme priznavanja zakona in reda).

(Marjanovič Umek, 2004: 621, 623)

Stopnja 5: Stopnja družbenega soglasja

Moralna sodba na peti stopnji temelji na upoštevanju družbenih zakonov in pravil kot spremenljivih sredstev, ki služijo potrebam vseh ljudi. Motivacija izhaja iz potrebe po ohranitvi samospoštovanja, doslednosti in razumnosti. Spremembe, sprejete na soglasju med ljudmi, so najboljše za večino članov družbe, pri čemer lahko okoliščine deloma opravičujejo odstopajoča dejanja od sprejetih norm, vendar zaradi teh odstopanj te norme še niso sporne. Puščati morajo dovolj prostora za svobodno odločanje in spreminjanje s ponovnimi vzajemnimi dogovori, spremenljivimi sredstvi, ki služijo potrebam vseh ljudi. Motivacija izhaja iz potrebe po ohranitvi samospoštovanja, doslednosti in razumnosti. Spremembe, sprejete na soglasju med ljudmi, so najboljše za večino članov družbe, pri čemer lahko okoliščine deloma opravičujejo odstopajoča dejanja od sprejetih norm, vendar zaradi teh odstopanj te norme še niso sporne. Puščati morajo dovolj prostora za svobodno odločanje in spreminjanje s ponovnimi vzajemnimi dogovori.

(Marjanovič Umek, 2004: 623, Gasar, 2004: 102)

Stopnja 6: Stopnja univerzalnega etičnega načela

Na zadnji, šesti stopnji moralnega presojanja v Kohlbergovi teoriji, posameznik presoja moralnost dejanj po etičnih načelih, veljavnih za vse človeštvo, ne glede na konkretne družbene zakone in družbena soglasja. Univerzalno etično načelo daje največji pomen človekovemu življenju, dostojanstvu, človekovim pravicam, enakosti in pravičnosti. Posameznik svoja etična načela aplicira v vseh situacijah in pri presojanju dejanj vseh posameznikov enako. Kadar so konkretna družbena soglasja (zakoni, norme, pravila in tako naprej) v nasprotju z etičnimi načeli, jih posameznik na tej stopnji ne upošteva. Če v svojih dejanjih krši zakone, ki niso v skladu z etičnimi načeli, zavestno sprejme kazen v skladu z veljavnim zakonom, tako tudi drugim pokaže, da so nekatera načela pomembnejša od trenutno veljavnih družbenih normativov (Marjanovič Umek, 2004: 624).

2.6 Kohlbergove moralne dileme in vprašanja

Moralna dilema in vprašanja, ki se nanašajo nanjo, so priložena v Prilogi 5 v Prilogi 4 pa je kopija originala ankete v angleščini.

Tabela 2: Značilni argumenti za krajo zdravila

Raven moralnega presojanja	Argumenti za krajo zdravila
Predkonvencionalna	<ul style="list-style-type: none"> • Zdravilo ni vredno cene. • V primeru ženine smrti bo na podlagi preiskave kaznovan Hans. • Kraja je le način za ženino preživetje. • Tvega lastno življenje, s katerim lahko dela, kar hoče. Naj ga ukrade, če tvega zaporno kazen.
Konvencionalna	<ul style="list-style-type: none"> • Od dobrega moža se to pričakuje, sicer bi bil obsojan s strani družbe, da žene nima dovolj rad, da bi jo rešil. • Ljudje si ne bodo mislili, da je Hans slab človek. Če ne bi kradel, res nikomur več ne bi mogel pogledati v obraz . • Zakonska zveza z ženo ima pravno podlago, zato je dolžan ženi rešiti življenje, saj so vsi zakonci vzajemno pravno odgovorni do partnerjev. • Zdravilo naj plača kasneje in povrne stroške vloma, saj ima lekarnar pravico do dobička. • Če ne bi ukradel zdravila, bi bil neposredno odgovoren za ženino smrt. Mora krasti, a kasneje vse plačati.
Postkonvencionalna	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon ni prilagojen tem izjemnim okoliščinam, ta posamezen primer bi moral služiti kot podlaga za dopolnjevanje obstoječega, ki bi dopuščal posebne moralno opravičljive okoliščine. • V izrednih okoliščinah je kraja moralno opravičljiva, čeprav Hans krši družbeno sprejeti zakon. Mora ga ukrasti, kajti v

	<p>nasprotnem primeru bi njegova žena umrla, še preden bi zakon dopolnil.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Klub zakonu, ki sankcionira krajo, tak zakon ni bil sprejet z namenom, da bi kršili človekovo pravico do življenja. Kraja zdravila sicer krši zakon, vendar je v tem primeru opravičljiva. • Hans ima polno moralno pravico, da ukrade zdravilo. Delovati mora po načelu ohranjanja in spoštovanja človekovega življenja. Pravica do življenja je bolj temeljna kot pravica do lekarnarjevega profita. • Pri izbiri med krajo in smrtjo je moralno prav, da krade, saj mora ravnati po načelu varovanja in spoštovanja človekovega življenja. • Če je Hans storil vse mogoče, pravica do premoženja nima prednosti pred spoštovanjem človekovega življenja, ki je nekaj absolutnega. Zaradi tega so ljudje vzajemno dolžni reševati življenje drug drugega.
--	--

V Tabeli 2 so splošni odgovori, ki so namenjeni kraji zdravila. razvrščeni so glede na posamezno raven moralnega presojanja.

Tabela 3: Značilni argumenti proti kraji zdravila

Raven moralnega presojanja	Argumenti proti kraji zdravila
Predkonvencionalna	<ul style="list-style-type: none"> • Dobila ga bo policija in bo kaznovan, šel bo v zapor. • To bi bil velik prekršek, z vlomom in krajo bi naredil veliko škode. • Zdravilo je farmacevtova last in tudi on mora zaslužiti s svojim delom. Zato pa delamo, da bi zaslužili. • Hans bi več tvegala s krajo, kot je to vredno. Ne Hans ne žena ne bosta zadovoljno živela, če bo ona ostala invalidna.

<p>Konvencionalna</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ne bi smel krasti. Poskusil je že vse, kar je lahko, in s tem pokazal, kako rad ima ženo. Ljudem se bo lekarnar zameril in ne bodo ga več marali. • Ljudje si bodo na podlagi kraje mislili, da je kriminallec. Prav tako bi Hans imel slabo vest, s krajo pa bi lahko osramotil sebe in svojo družino. • Povsem naravno je, da Hans hoče rešiti življenje svoje žene, ampak ... Pravilom moramo slediti ne glede na to, kakšna čustva doživljamo in ne glede na izredne okoliščine. Čeprav njegova žena umira, je Hans državljan določene družbe in mora ravnati v skladu z zakoni te družbe.
<p>Postkonvencionalna</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ekstremne okoliščine ne opravičujejo, da Hans jemlje zakon v svoje roke. Cilji ne opravičujejo sredstev. Vprašanje je, kaj bi se zgodilo, če bi vsi kradli in vlamljali, ko bi bili obupani. Po drugi strani pa kraja ne bi bila popolnoma oporečna, vsaj z moralnega vidika ne.

Postkonvencionalno raven predstavlja še odgovor: »Soočiti se mora z odločitvijo, ali naj upošteva tudi druge ljudi, ki ravno tako kot njegova žena nujno potrebujejo zdravilo. Pri odločitvi bi moral upoštevati življenje vseh ljudi kot vrednoto, ne le čustev do svoje žene.« Posameznik se pri tem odgovoru ne opredeli niti za krajo niti proti njej, temveč prepušča odločitev akterju, ki mora upoštevati tudi življenja ostalih ljudi.

Odgovori, ki so tipični za predkonvencionalno raven, se sklicujejo na nagrado oziroma kazen. Tisti na konvencionalni ravni upoštevajo tudi druge, se želijo izogniti krivdi ter iskati odobravanje, na postkonvencionalni pa so lahko pravice drugih večvredne od upoštevanja zakonov.

(Značilni argumenti so povzeti na podlagi: Marjanovič Umek, 2004: 457, 458, 622, 623, 624; v Rest, 1979; v Kohlberg, 1984, 1969 in v Zupančič, 1990, 1997.)

2.7 Povezava med moralnim presojanjem in socialnimi dejavniki razvoja

S spremembami v načinih moralnega presojanja se povezujejo mnogi okoljski dejavniki, med drugimi slog družinske vzgoje, izobraževanje, medosebni vrstniški odnosi v skupini, sodelovanje v družbenih gibanjih in kultura, v kateri posamezniki živijo. Starši, ki z mladostniki pogosto razpravljajo o moralnih vprašanjih, spodbujajo in spoštujejo izražanje mnenj različnih vprašanj, soočajo različna mnenja in nakazujejo protislovja v argumentaciji, navajajo racionalne razloge za svoja mnenja in odločitve, spodbujajo s tem mladostnikovo moralno mišljenje na razvojno višji ravni. Na podoben način spodbujajo spremembe tudi razprave v vrstniških skupinah (Marjanovič Umek, 2004: 626 v Boyes in Allen, 1993, in v Berk, 1998).

Posamezniki z višjo stopnjo formalne izobrazbe pogosteje dosežejo postkonvencionalno raven moralnega presojanja kot tisti s srednjo in nižjo izobrazbo. Kohlberg (1970) je celo ugotovil, da moralni razvoj v nadaljevanju življenja ostaja na isti stopnji, kot jo je posameznik dosegel ob zaključku svojega izobraževanja. Kdor se je torej izobraževal več let, je razvil višjo stopnjo kot tisti, ki je zaključil prej, moralno presojanje pa po končanem izobraževanju v nobenem primeru ni napredovalo na višjo stopnjo (Marjanovič Umek, 2004: 626).

Medkulturne študije so pokazale, da posamezniki v deželah z demokratično tradicijo pogosteje presojujejo moralnost dejanj na postkonvencionalni ravni kot tisti v nedemokratičnih družbah. Seveda pa na moralno presojanje vpliva tudi vera, kar sem predstavila v Prilogi 2, ki zajema pogled dr. Vesne Vuk Godina na razliko med katoliško in protestantsko etiko. Pogled na pomembnost oblikovanja sistema za presojanje vrednega in moralnega v vzgoji in izobraževanju pa je predstavljen v Prilogi 3.

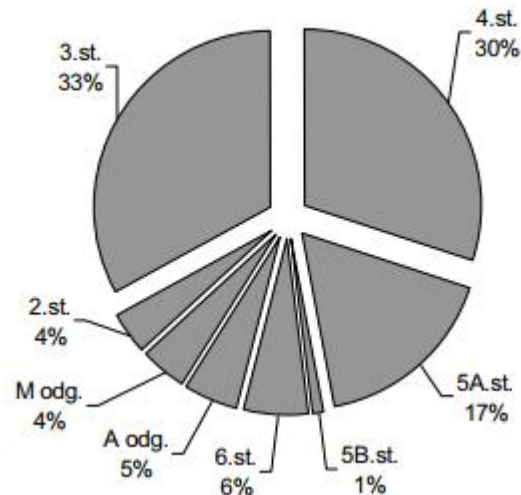
2.8 Raziskovanje moralne zrelosti pri nas

V tem poglavju predstavljam raziskavo Socialna in moralna zrelost dijakov srednje šole, ki je bila izvedena na Srednji šoli Jesenice.

Za merjenje moralne zrelosti je bil uporabljen Vprašalnik moralnega presojanja (Matson in Kazdin, 1983), povzet po priročniku Tanje Lamovec (1994).

Avtorica Gasar je opozorila, da lahko pri mladostnikih iz rezultatov po stopnjah ugotavljamo tudi hitrost in ustreznost njihovega moralnega razvoja. 2. stopnja se namreč ponavadi pojavlja okoli 10. leta starosti, 3. stopnja med 13. in 16. letom, 4. stopnja pa šele v 16. letu. Postkonvencionalni odgovori (5. in 6. stopnja) pa se le izjemoma začno pojavljati v zgodnjem,

ponavadi pa šele v srednjem obdobju mladostništva, zato je potrebno pri interpretaciji upoštevati, da posameznik ne ravna vedno po svoji moralni presoji.

Graf 1: Doseganje stopenj moralnega presojanja (N = 143).

V tej raziskavi so med seboj primerjali dijake zdravstvene in tajniške smeri. Ugotovili so, da se odgovori dijakov z različnih šol pomembno razlikujejo. Pri dijakih zdravstvene smeri se pogosteje pojavljajo odgovori na 5. stopnji, pri dijakih tajniške smeri pa pogosteje tisti na 6. stopnji in asocialni odgovori, ki kažejo na moralni relativizem. Tako rezultati prikazujejo, da dijaki tajniške smeri v moralnem razvoju nekoliko prehitujejo druge, kar pa je opravičljivo, saj imajo tudi nekaj višjo povprečno starost. Večji moralni relativizem je obrazložen s tem, da so dijaki tajniške smeri bolj v mešanem kulturno-nacionalnem okolju (glede na starše) kot v zdravstveni smeri.

Avtorica zaradi nejasnih navedb (Lamovec, 1994) rezultatov žal ni mogla primerjati s predhodnimi rezultati slovenskih dijakov. Raziskava je pokazala, da vsi dijaki skupaj dosegajo najvišje rezultate na 3. stopnji (33 %), ki ji sledi z manjšo razliko 4. stopnja (30 %), tej pa rezultati na 5. A-stopnji moralnega presojanja. Delež postkonvencionalnih odgovorov pa je zavidljivo visok. Zaključek te raziskave je, da moralni razvoj dijakov poteka povsem ustrezno, saj se približujejo zrelosti moralnega presojanja (4. stopnja po Kohlbergu). Komentar je, da so od dijakov, ki predstavljajo bodoče medicinsko osebje, zaradi narave dela pričakovali višjo moralno zrelost od povprečne. Dosegli naj bi jo z ustrezno vzgojo skozi celoten šolski sistem, tako so se tudi pojavljali predlogi o selekciji dijakov zdravstvene smeri glede na osebnostne lastnosti, vendar šolska zakonodaja tega ne dovoljuje.

Dejstvo je, da moralno presojanje in spoznanje, kakšno bi moralo biti moralno dejanje, ne jamči takšnega vedenja, saj nanj vplivajo še številni drugi motivi in situacijski dejavniki. Mladi imajo potencial za moralnejše delovanje, prijaznejše in pravičnejše medčloveške odnose (ki so opazni v vsakdanji šolski praksi), vendar jih praksa vsakdanjega življenja uči, da se pravičnost, poštenost in podobne vrednote ne izplačajo, ali pa so celo kaznovane. Tako bi bilo potrebno spremeniti družbeno situacijo, a razloge za takšno stanje bi lahko iskali v širšem družbenem svetu in sistemu družbenih odnosov.

(http://psiholoska-obzorja.si/arhiv_clanki/2004_4/gasar.pdf, dostop: 16. 1. 2018)

2.9 Zrelost

Osebnostna zrelost

Osebnostna zrelost je psihološki konstrukt, sestavljen iz več dimenzij osebnosti, sestavin, med katerimi so najpogosteje navajane: telesna (fizična), čustvena, spoznavna (intelektualna), socialna, moralna in psihoseksualna zrelost. Te komponente so neločljivo povezane v celoto in jih je nemogoče razmejiti, saj se merila prepletajo. Prav tako osebnostna zrelost predstavlja razvito in skladno delovanje osebnosti, ki usposablja posameznika, da na ustrezen in konstruktiven način uravnava svoje življenje. Kaže se v uspešnejšem reševanju problemov in konfliktov ter predstavlja proces, skozi katerega zorimo s problemi. Ker je zrela osebnost odpornejša na stres, ima realističen, pozitiven in kritičen odnos do stvarnosti, drugih in sebe, je zmožna načrtovanja ter postavljanja življenjskih ciljev.

(Gasar, 2004: 100 v Musek in Pečjak, 1995, in Lamovec, 1994)

Socialna zrelost

Socialno zrelost lahko opredelimo kot pripravljenost in sposobnost usmerjanja v različne družbene dejavnosti, sodelovanje in prispevanje lastnega deleža k delu skupine, prevzemanje odgovornosti v medosebnih odnosih, sposobnost prilagajanja družbenim omejitvam ob minimalni porabi energije ter izgubi osebnega zadovoljstva (Gasar, 2004: 100 v Hurlock, 1955). Socialno zrela osebnost je relativno samostojna v odnosu do staršev in vrstnikov in je pripravljena sprejeti odgovornost zase in za druge, saj se trudi in uspeva usklajevanju lastne potrebe s potrebami drugih, pri čemer ne opusti svojih temeljnih vrednot in moralnih standardov. Pomembno je poudariti, da je socialna zrelost pogosto opredeljena z vidika družbene prilagojenosti, vendar to ni nujno znak socialne zrelosti, lahko je samo posledica konformizma (Gasar, 2004: 100 v Zvonarević, 1985).

Moralna zrelost

Pri otroku je občutek pravega in nepravilnega pomemben za specifične dejavnosti. Adolescenti imajo idealistične in nerealne moralne pojme, predvsem tiste, vezane za delovne odnose in lastno družino, saj še niso imeli priložnosti, da bi njihovo uresničitev preverili v praksi. V odrasli dobi je moralno zrela oseba sposobna, da oblikuje moralne vrednote in jih preverja skozi analizo širših izkušenj z družbo v celoti. Moralno zrela oseba je izrazito odgovorna v nasprotju z moralno nezrelo osebo. Spoštuje tudi tiste družbene norme, s katerimi se osebno ne strinja, pod pogojem, da niso v neskladju s širšimi, splošno pomembnimi moralnimi vrednotami, ki imajo univerzalen pomen. Vede se v skladu z normami, ne zaradi strahu pred kaznijo, pač pa zaradi prepričanja, da je brez obstoja določenih moralnih norm nemogoče vzpostaviti sprejemljive odnose med ljudmi (Gasar, 2004: 102 v Hrnjica, 1990).

2.10 Povzetek teorije

Vrednote je Musek (1993) opredelil kot pojmovanja ali prepričanja o zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki presegajo specifične situacije, usmerjajo in vodijo izbiro ali oceno ravnanj in pojavov ter so urejena glede na relativno pomembnost. Hierarhično jih je razvrstil od hedonskih, potenčnih, moralnih do tistih v samem vrhu piramide, vrednote izpolnjenosti in dovršitve posameznikove eksistence. S področja vrednot sem poiskala tudi raziskavi, iz katerih sem razbrala, da je zdravje najbolj cenjena vrednota med mladimi.

Predstavila sem tudi teorijo s področja moralnega presojanja, to je opredeljeno kot zavest o dobrem in slabem, vrednem in nevrednem. Za razlago razvoja moralnega presojanja obstaja več teorij. Psihoanaliza razlaga ta del osebnostnega razvoja v smislu, da je človek nagonsko bitje, ki je ob rojstvu amoravno. Ob idu, ki skrbi za zadovoljevanje potreb, se vzpostavi jaz, ki zavestno obvladuje hotene gibe. Z zatonom Ojdipovega kompleksa se v faličnem obdobju z identifikacijo s starši vzpostavi še nadjaz. Piaget je kot predstavnik teorije spoznavne psihologije s preučevanjem upoštevanja pravil pri igri ugotovil, da se otrokovo razumevanje pravil razlikuje od njihovega upoštevanja, zato je razvoj razložil v smeri od absolutne k relativni morali. Teorija učenja pa razlaga, da je otrokov osebnosti razvoj odvisen od naučenih stvari, saj je ob rojstvu kot »nepopisan list«, torej je povezan s tem, da posnema druge, je nagrajevan (pohvala, pozornost) in kaznovan (osamitev, telesna kazen).

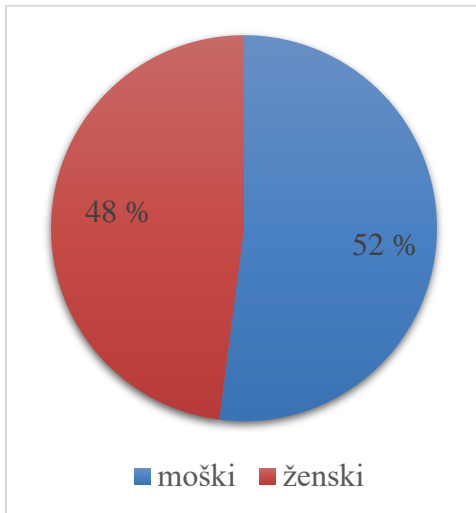
Kljub številnim vprašalnikom moralne zrelosti sem se odločila za Kohlbergovo anketo z moralno dilemo, saj mi je bila ta najbolj dostopna. Ameriški psiholog Kohlberg je moralni

razvoj opredelil v šestih stopnjah, ki se razlikujejo glede na razumevanje družbenih norm, pravil in zakonov, vzajemnosti v medsebojnih odnosih in razumevanja temeljnih moralnih pojmov (npr. enakost in pravičnost) pomembnih v vseh družbah. Raziskava Socialne in moralne zrelosti dijakov (2004) je pokazala, da moralni razvoj dijakov poteka povsem ustrezno, saj se približujejo zrelosti moralnega presojanja, to je konvencionalni stopnji.

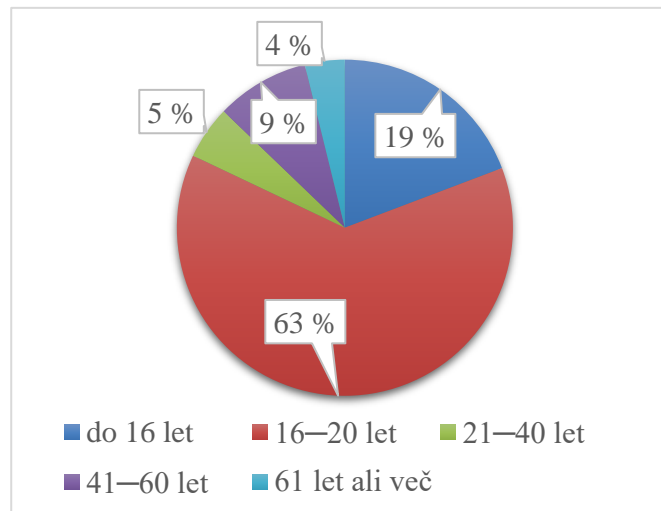
V svoji raziskovalni nalogi sem se osredotočila samo na tri osnovne Kohlbergove ravni moralnega presojanja, da analiziranje ne bi postalo prezapleteno. Prva izmed teh treh ravni je predkonvencionalna, na kateri so dejanja določena z nagrado oziroma kaznijo (deli se še na stopnjo poslušnosti in strahom pred kaznovanjem ter na instrumentalni relativizem). Na drugi, konvencionalni ravni, posameznik upošteva druge, se izogiba krivdi in išče odobravanje. Ta se deli na stopnjo medsebojnega ujemanja in stopnjo zakonitosti ter reda. Na zadnji, postkonvencionalni ravni posameznik uporablja abstraktne pojme za pravico, prav tako lahko upoštevanje zakonov preglasijo pravice drugih. Podrobnejši stopnji postkonvencionalne ravni se imenujeta vzajemno družbeno soglasje in univerzalna etična načela.

3 Rezultati

3.1 Rezultati spletne ankete

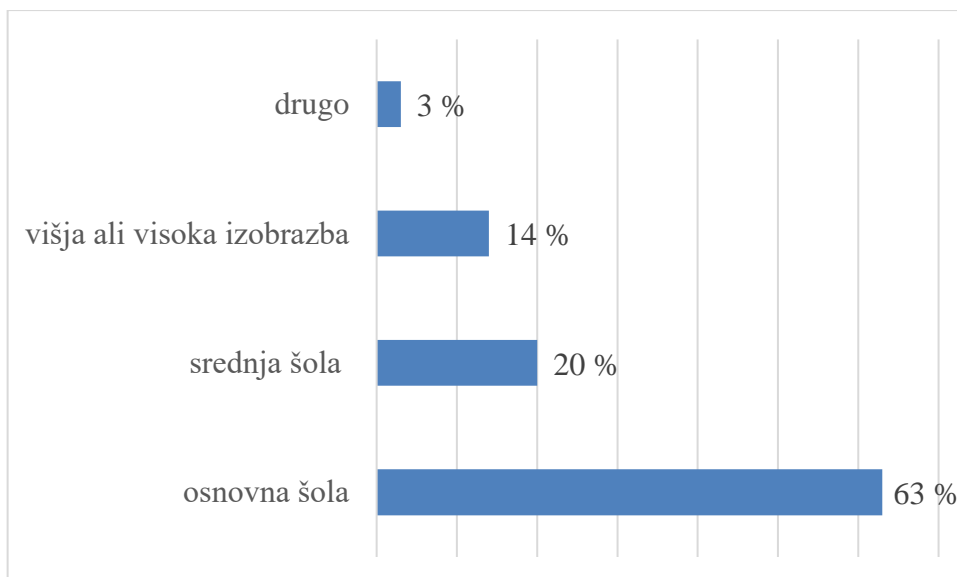

Graf 2: Spolna zastopanost anketirancev

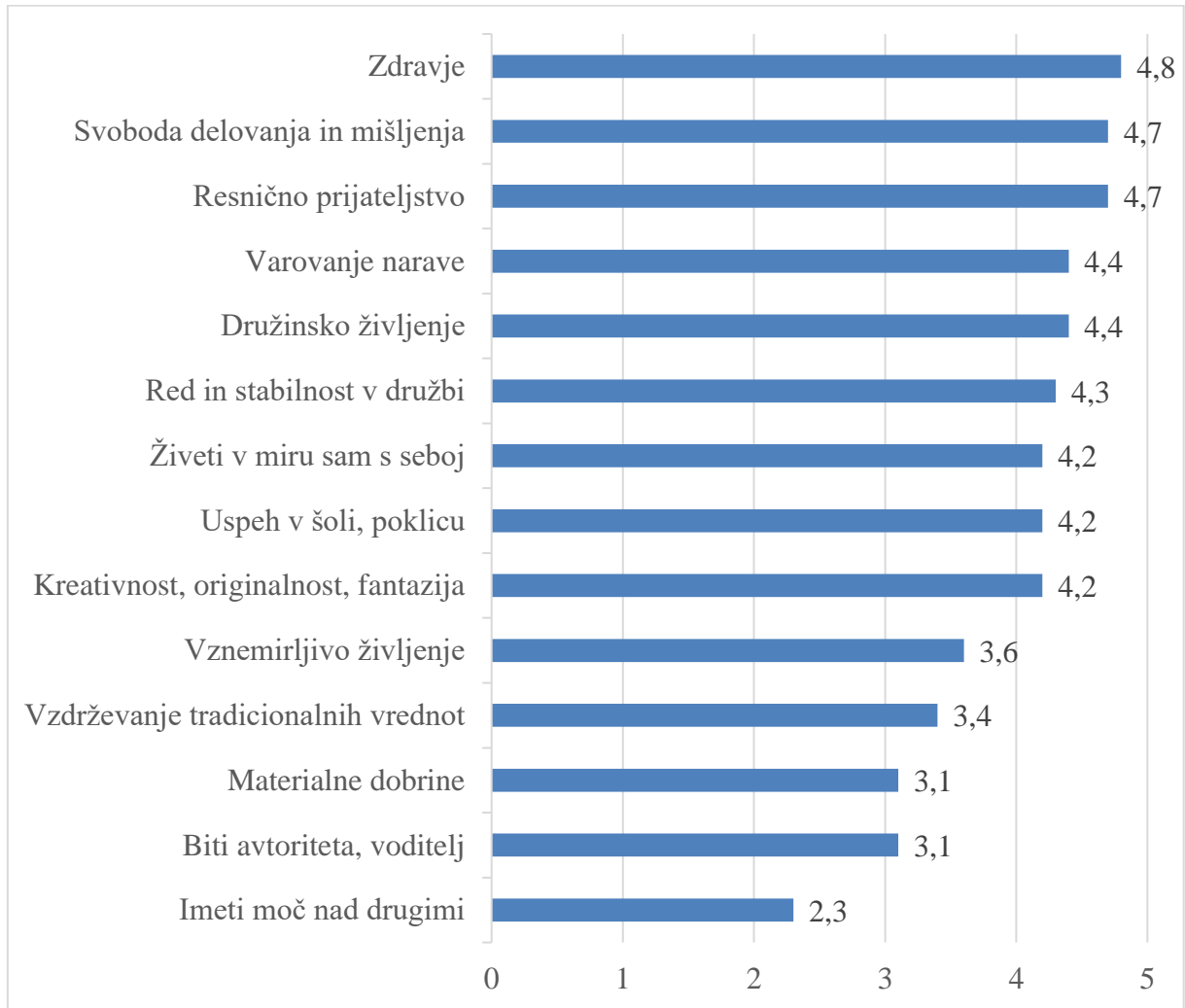
Graf 3: Starostna struktura anketirancev

Vseh anketirancev je bilo 244, od tega je bilo 117 žensk (48 %) in 127 (52 %) moških. Povezava do spletne ankete poleg javne objave je bila še posebej preko maila poslana dijakom Šolskega centra Velenje, zato ti predstavljajo 63 %, sledi pa jim starostna kategorija do 16 let. Najmanj jih je rešilo anketo v starosti 61 let ali več.

Graf 4: Najvišja dokončana formalna izobrazba

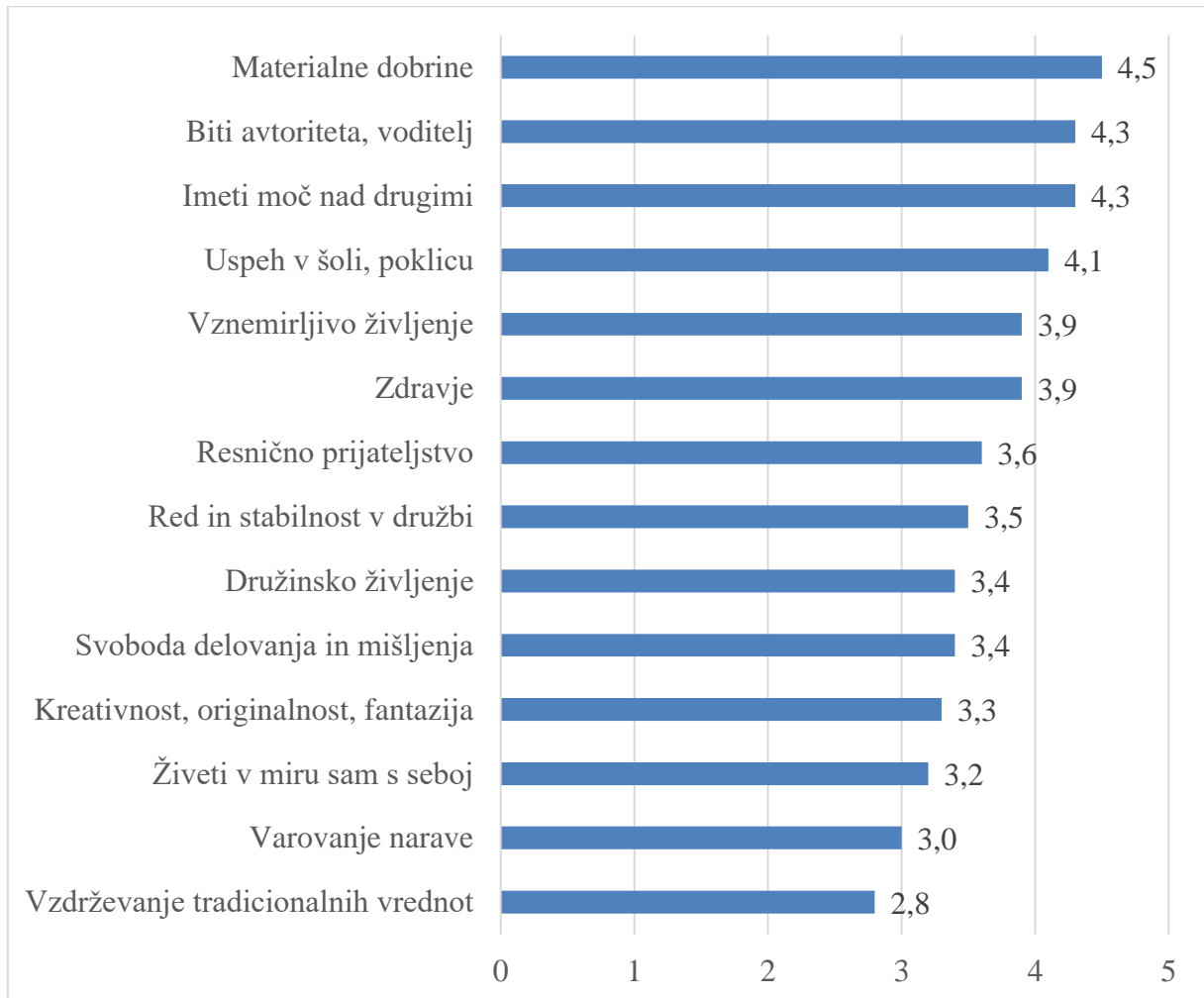
Anketiranci imajo večinoma dokončano osnovno šolo, saj so anketo večinoma reševali srednješolci, ki še nimajo zaključene srednje šole, sledijo jim tisti s končano srednjo šolo ter višjo oziroma visoko izobrazbo. Ostale formalne izobrazbe, zapisane pod kategorijo drugo, so bile trije magisteriji (po bolonjskem sistemu), magister znanosti ter dva doktorata znanosti.

Graf 5: Povprečne ocene vrednot z osebnega stališča od 1 do 5 (1 kot sploh ni pomembno do 5 kot zelo pomembno)

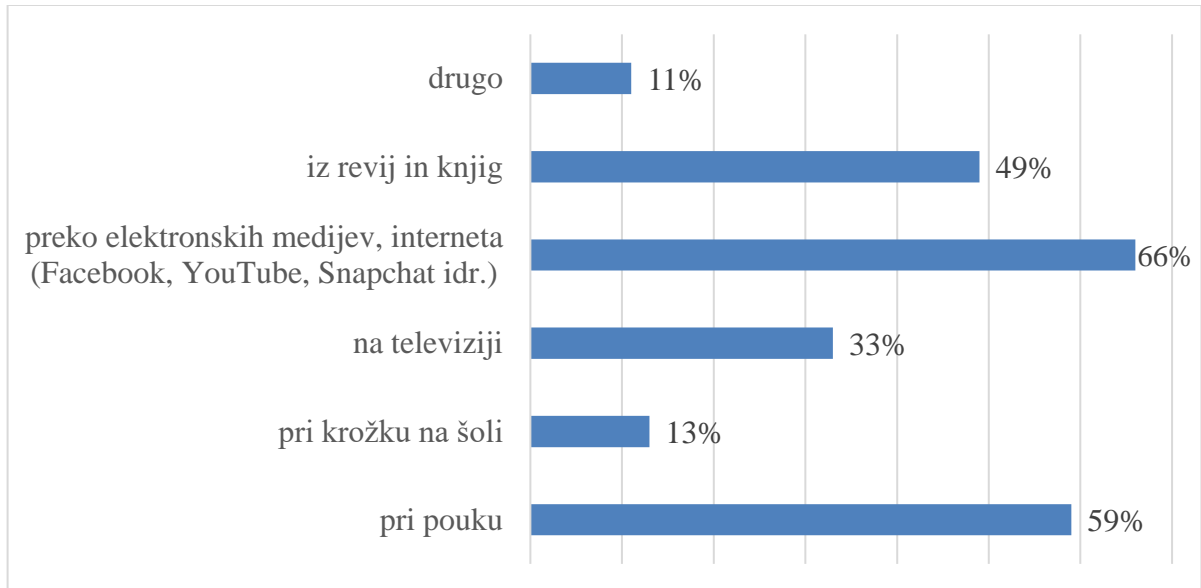
Pri tem vprašanju so anketiranci ocenili vrednote, ki so pomembne zanje osebno, od 1 (sploh ni pomembno) do 5 (zelo pomembno). Namenoma, zaradi lažje primerjave, sem navedla vrednote, ki so bile uporabljene tudi v raziskavah Mladina 2000 in Mladina 2010. Najvišjo oceno je dobilo zdravje, ki mu sledi z oceno 4,7 svoboda delovanja in mišljenja ter varovanje narave. Družinsko življenje je na petem mestu, za katerim sta red in stabilnost v družbi. Uspeh v šoli in poklicu, kreativnost, originalnost ter fantazija so vse ocenjene s povprečno oceno 4,2, s padcem za 0,6 sledi na desetem mestu vznemirljivo življenje. Vzdrževanje tradicionalnih

vrednot je ocenjeno s 3,4 ter mu na 12. in 13. mestu sledijo materialne dobrine in biti avtoriteta, voditelj. Anketiranci vrednotijo na zadnjem mestu imeti moč nad drugimi z zadostno oceno 2,3.

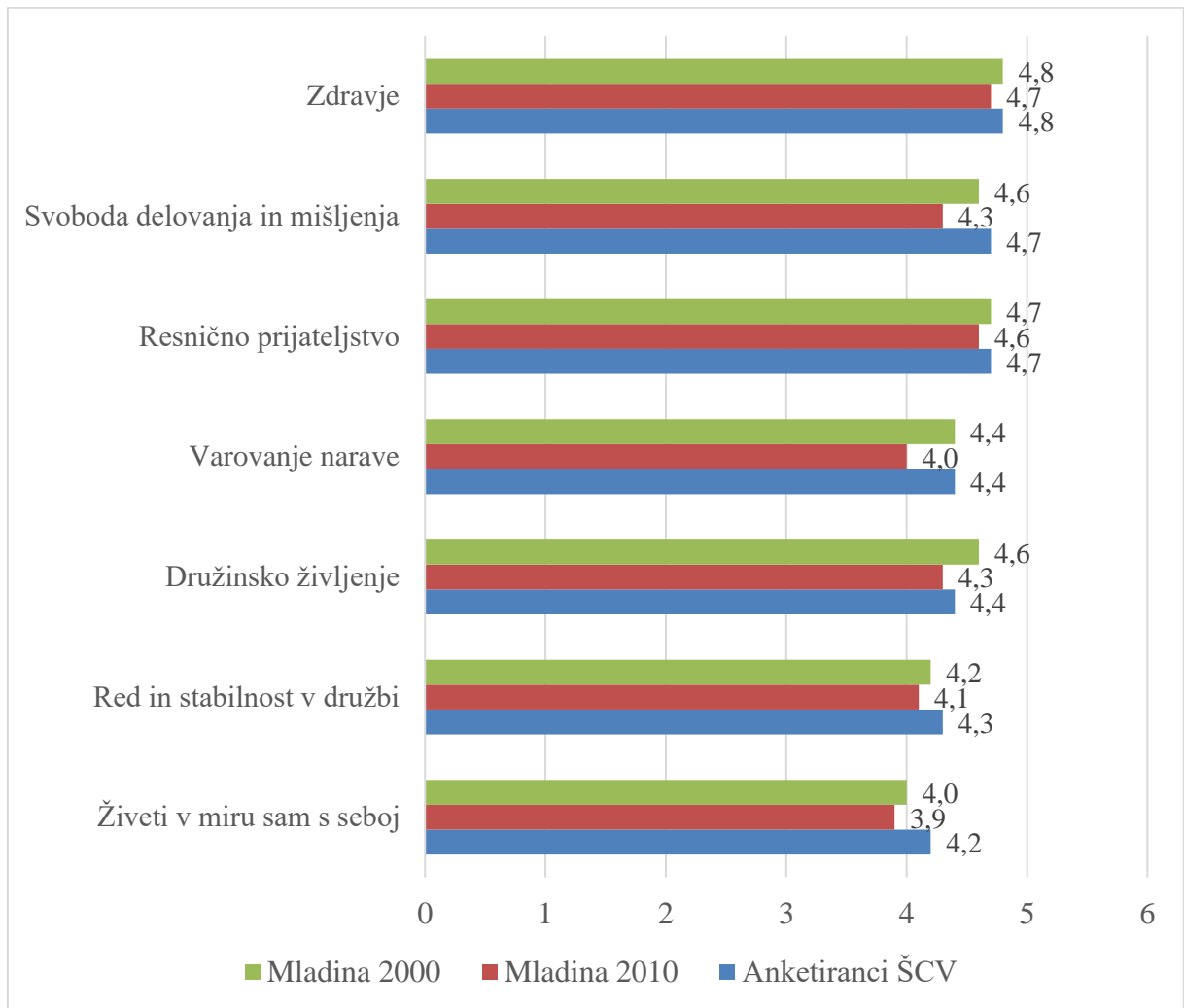
Graf 6: Povprečne ocene vrednot cenjenih v družbi od 1 do 5 (1 kot sploh ni pomembno do 5 kot zelo pomembno)

Pri tem vprašanju pa sem anketirance spraševala, kako vredne so posamezne vrednote v družbi. Kot je razvidno iz grafa s padajočimi vrednostmi, so na prvem mestu materialne dobrine, ki jim z oceno 4,3 sledita biti avtoriteta, voditelj in imeti moč nad drugimi, kar je ravno v nasprotju s prejšnjim grafom. Na četrtem mestu je uspeh v šoli, poklicu, nato z oceno 3,9 vznemirljivo življenje in zdravje. Sledi resnično prijateljstvo, z oceno 3,5 pa red in stabilnost v družbi. Družinsko življenje je ocenjeno za eno oceno nižje kot pri vrednotah z osebnega stališča, prav tako so nižjo oceno dobili tudi svoboda delovanja in mišljenja ter kreativnost, originalnost, fantazija. Med najmanj cenjene vrednote v družbi so anketiranci uvrstili živeti v miru sam s seboj, varovanje narave ter vzdrževanje tradicionalnih vrednot.

Graf 7: Načini, preko katerih bi radi širili svoja širša družbena znanja

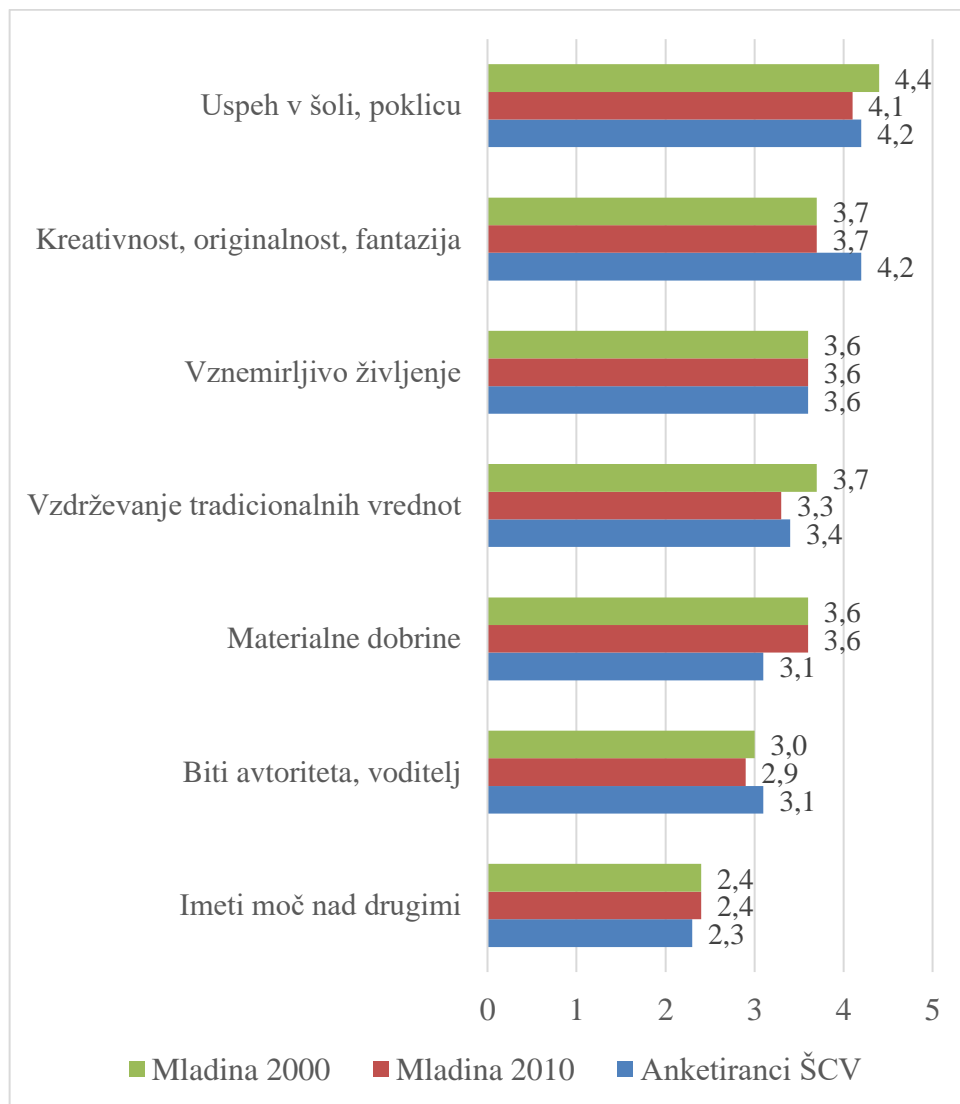
Pri tem vprašanju je bilo možnih več odgovorov, zato predstavlja N (numerus) 529 številčnih enot o načinih, s katerimi si anketiranci že širijo oziroma bi si radi širili svoja družbena znanja. S 151 glasovi (66 %) so zastopani elektronski mediji, družbena omrežja in internet (kot so *Facebook, YouTube, Snapchat*). Dobra polovica glasov pripada širjenju znanj pri pouku, ki mu sledi učenje iz revij in knjig z 49 %. Širjenje znanja preko televizije je prejelo 76 glasov (49 %), 13 % pa pri krožku na šoli. Ostali so omenili tabornike, lastne življenjske izkušnje, Koran, pogovor in druženje s prijatelji ter družino, poseben izobraževalni sistem namenjen posamezniku, sodelovanje z ljudmi po interesu ...

Graf 8: Primerjava povprečnih ocen prvih sedmih vrednot z osebnega stališča z raziskavama Mladina 2010 in Mladina 2000

V vseh raziskavah je najvišjo povprečno oceno prejelo zdravje. Opaziti je, da so anketiranci v primerjavi z raziskavama iz leta 2000 2010 z višjo oceno ocenili red in stabilnost v družbi, živeti v miru sam s seboj in svobodo delovanja in mišljenja.

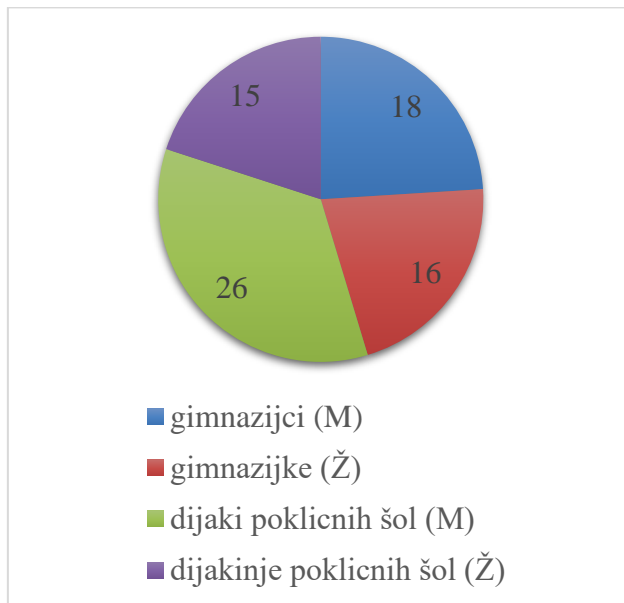

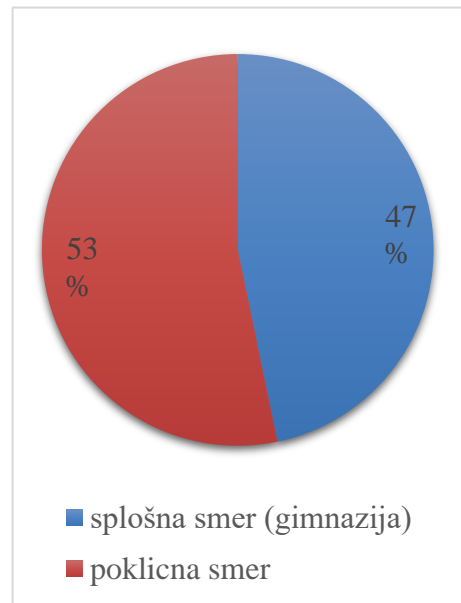
Graf 9: Primerjava povprečnih ocen zadnjih sedmih vrednot z osebnega stališča z raziskavama Mladina 2010 in Mladina 2000

Anketiranci vseh raziskav so enako, s povprečno oceno 3,6, ocenili vznemirljivo življenje. Materialne dobrine in imeti moč nad drugimi so pri anketirancih ŠCV ocenjeni z nižjo oceno kot v preostalih dveh raziskavah. Največja razlika pa je pri kreativnosti, originalnosti in fantaziji, saj raziskavi iz let 2000 in 2010 podata tej vrednoti za 0,5 nižjo oceno (3,7).

3.2 Rezultati ankete z moralno dilemo

Graf 11: Število dijakov, ki so reševali vprašalnik

Graf 10: Zastopanost splošne in poklicne smeri v odstotkih

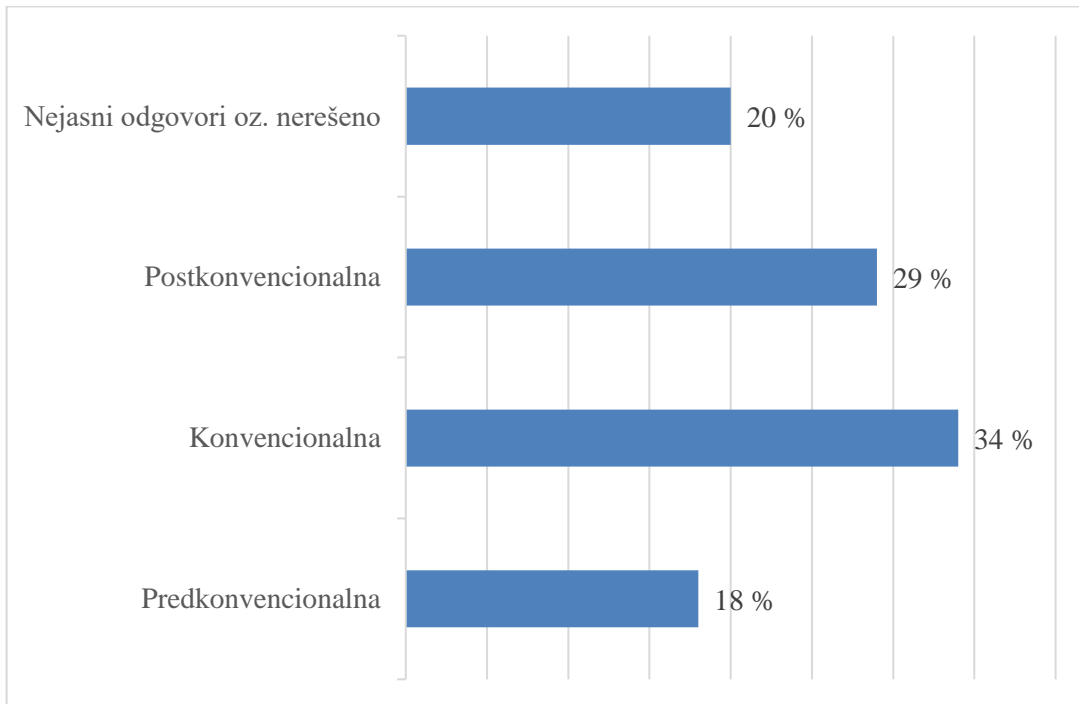
Reševanje vprašalnika je potekalo na Šolskem centru Velenje. Na Gimnaziji ga je rešilo 16 dijakinj in 20 dijakov, skupaj torej 36 (47 %). Največji delež predstavljajo dijaki srednjih poklicnih šol Elektro in računalniške šole in Šole za storitvene dejavnosti, in sicer programov Električar, Gastronom hotelir in Trgovec (26 dijakov). 15 dijakinj poklicnega izobraževanja pa je s Šole za storitvene dejavnosti, skupaj je poklicno smer predstavljalo 41 dijakinj in dijakov (53 %).

Tabela 4: Osnovne statistike vzorca anketiranih dijakinj in dijakov (število dijakov, povprečna starost, mediana in modus)

Skupina	N	Povprečna starost	M starosti	Mo starosti
Gimnazijci (M)	20	16,8	16	16
Gimnazijke (Ž)	16	17,7	18	18
Dijaki poklicnih šol (M)	26	16,6	17	16
Dijakinje poklicnih šol (Ž)	15	17,5	17	16
Skupaj	77	17,1	17	17

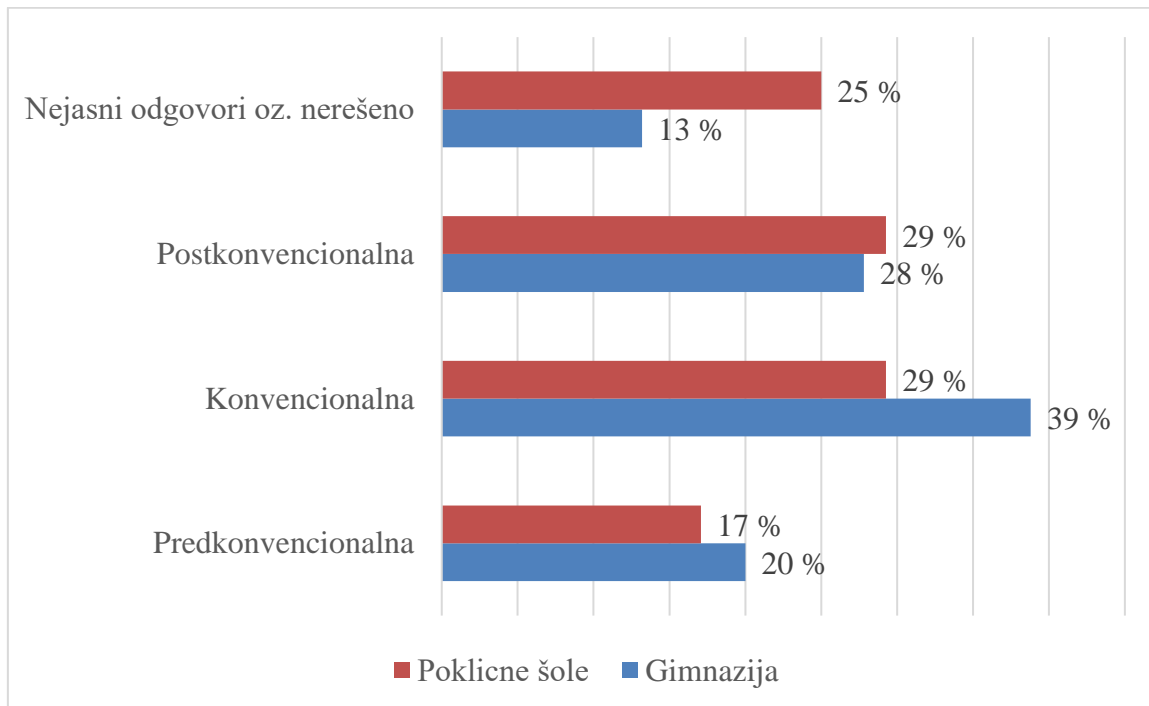
Iz tabele so razvidni osnovni statistični podatki anketirane populacije. Največ gimnazijk je starih 18 let, pri dijakih in dijakinjah ostalih skupin pa prevladuje starost 16 let. Vseh

anketirancev skupaj je bilo 77, skupna povprečna starost je 17,1 let, prav tako pa 17 let predstavlja tudi modus (gostiščnico).

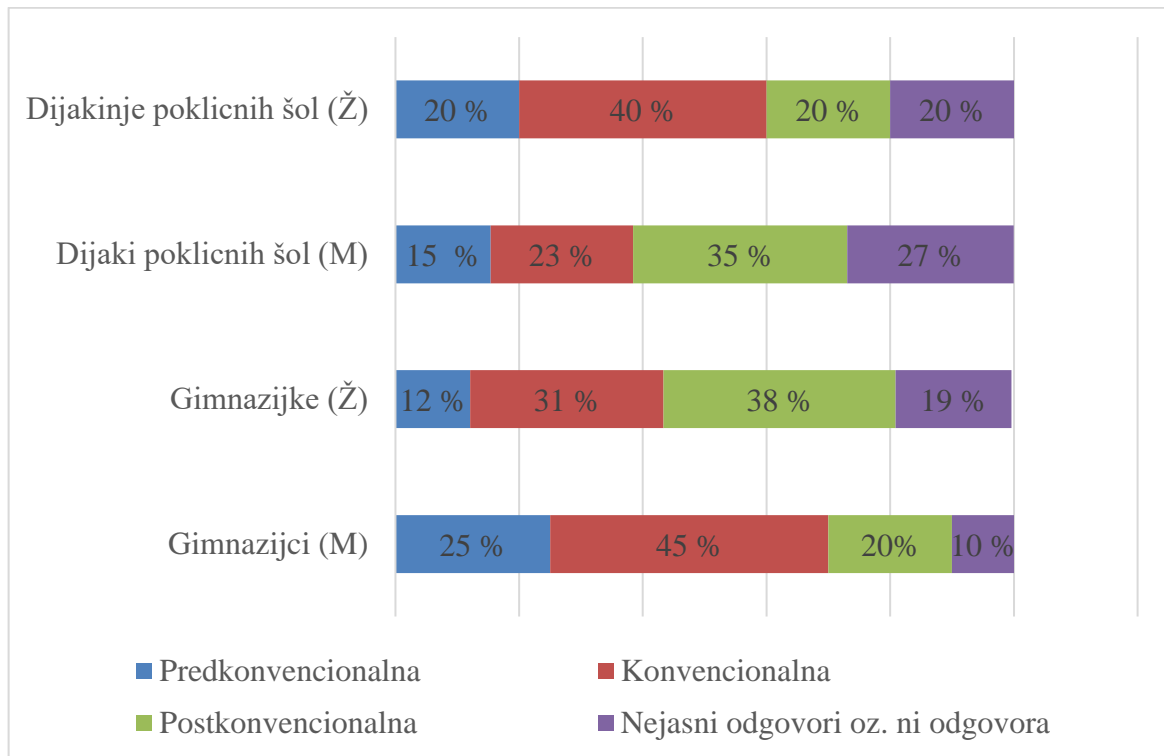
Graf 12: Doseganje posamezne ravni moralnega presojanja

Odgovori anketirancev so kvalificirani na ravni moralnega presojanja na podlagi značilnih odgovorov za posamezne ravni, ki so predstavljene v Tabeli 2 in Tabeli 3. Skupno so dijakinje in dijaki najpogosteje odgovarjali na konvencionalni ravni po Kohlbergu (34 %), ki jim sledi z manjšo razliko postkonvencionalna raven (29 %), predkonvencionalna pa je zastopana z najmanjšim deležem (18 %). Precej je tudi nejasnih odgovorov oziroma nerešenih anket, kar kaže na večji moralni relativizem.

Graf 13: Doseganje posamezne ravni moralnega presojanja glede na smer šolanja

Zgornji graf primerjalno prikazuje ravni moralnega presojanja med dijaki gimnazije in poklicnega izobraževanja. Največji razliki sta opazni pri konvencionalni ravni (gimnazijci dosegajo 10 % večji delež), pri nerešenih oziroma nejasnih odgovorih pa je delež pri poklicni smeri za 12 % večji kot pri splošni smeri, kar kaže na večji moralni relativizem. To razliko si razlagam, kot je razložena v raziskavi *Socialna in moralna zrelost dijakov (2004)*, namreč da je to posledica bolj mešane kulturno-nacionalne pripadnosti dijakov (glede na starše) kot med dijaki gimnazije.

Graf 14: Doseganje posamezne ravni moralnega presojanja glede na smer šolanja in spol

Iz grafa, ki prikazuje rezultate glede na smer šolanja in spol, so razvidne nekatere razlike, vendar jih zaradi majhnega števila vzorca ne smemo posplošiti. Gimnazijci (M) so dosegli največjo zastopanost na konvencionalni ravni, pri njih je bil tudi najmanjši delež nejasnih odgovorov, kar pomeni, da so od vseh skupin vzeli reševanje najresneje. Največji odstotek postkonvencionalne ravni so dosegle gimnazijke, ki jim sledijo dijaki poklicnih šol (35 %), rezultati gimnazijcev (M) in pa dijakinj poklicnih šol pa so izenačeni (20 %).

4 Razprava

Hipoteza 1:

Najvišjo povprečno oceno izmed vrednot cenjenih v družbi imajo po mnenju anketirancev materialne dobrine.

Najmanj cenjena vrednota v družbi je po oceni anketirancev vzdrževanje tradicionalnih vrednot. Vrh pa so dosegle materialne dobrine, ki spadajo v drugo stopnjo po Muskovi hierarhični lestvici. Kot je Musek razložil, začno posamezniki na začetku odraslosti v ospredje postavljati potenčne vrednote, ki so povezane z dosežki in uveljavljanjem ter z ekonomskimi vrednotami. Glede na to, da anketirance večinsko zastopajo srednješolci, ki tvorijo svojo subkulturo, si razlagam, da so rezultati odraz vrednotenja v tej subkulturi.

Hipoteza 1 je potrjena.

Hipoteza 2:

Najvišjo povprečno oceno izmed osebnih vrednot ima po mnenju anketirancev zdravje.

Pri iskanju že objavljenega gradiva, sem našla raziskavi Mladina 2000 in Mladina 2010, v katerih so predstavljene vrednote mladih v teh dveh letih. V obeh raziskavah so mladi med najpomembnejše uvrstili zdravje, zato sem sklepala, da bom tudi v svoji raziskavi prišla do podobnih izsledkov. Iz Grafa 5 je razvidno, da so anketiranci zdravje ocenili s povprečno oceno 4,8 od 5.

Hipoteza 2 je potrjena.

Hipoteza 3:

Večina anketirancev meni, da bi lahko širili svoja družbena znanja v šoli, v sklopu pouka.

V srednji šoli pridobivamo pri družboslovnih predmetih kot so psihologija, sociologija, zgodovina in tako dalje, teoretična družbena znanja. Dandanes pa se svet tako hitro spreminja, da bi bilo nenehno spreminjanje učnega načrta prekompleksno, zato so anketiranci izrazili željo po dostopu teh znanj na različne načine.

Pri tem vprašanju na spletni anketi je bilo možnih več odgovorov. 59 % anketirancev meni, da bi lahko tovrstna znanja pridobivali pri pouku. Odgovor preko elektronskih medijev pa je z 66 % preglasil vse ostale. Ker danes živimo v svetu digitalne tehnologije, ki omogoča hitrejši

pretok informacij, in smo s pametnimi napravami vse bolj povezani s spletom, je zanimanje za ta odgovor razumljivo.

Hipoteza 3 je ovržena.

Hipoteza 4:

Med anketiranimi dijaki in dijakinjami prevladuje druga raven moralnega presojanja po Kohlbergu – konvencionalna.

V teoriji doseže večina konvencionalno raven moralnega presojanja. Na tej ravni posameznik v svojih sodbah upošteva skrb za ugodne medsebojne odnose v okviru skupine, ki ji pripada, ali priznava zakon ter red.

Rezultati so pokazali, da tudi pri dijakinjah in dijakih Šolskega centra Velenje prevladuje konvencionalna raven s 34 %, sledi ji postkonvencionalna (29 %), kar pomeni, da anketirani ustrezno sledijo razvoju moralnega presojanja. Relativno velik pa je tudi delež nejasnih odgovorov oziroma nerešenih anket. Razloge za takšen delež si razlagam na dva načina. Prvi je seveda, da anketiranci niso imeli volje za reševanje, drugi pa, da so bila morda vprašanja prezahtevna in so obupali. V anketah, ki sem jih razvrstila v to skupino so se pojavljali pri vseh vprašanjih enaki odgovori ali pa odgovor: »Ne vem.«

Hipoteza 4 je potrjena.

Hipoteza 5:

Med anketiranimi dijaki in dijakinjami ni za več kot 5 % razlike v zastopanju ravni moralnega presojanja glede na smer šolanja.

To hipotezo sem postavila v nasprotju s teoretičnim izhodiščem (iz poglavja 2.7), ki pravi, da tisti z več izobrazbe dosežejo v povprečju višjo stopnjo moralnega presojanja. Ker nisem želela negativno diskriminirati dijakov iz katerekoli skupine, sem postavila hipotezo v smislu, da glede na smer šolanja razlik ni.

Rezultati so pokazali 3 % razlike v zastopnosti predkonvencionalne ravni moralnega presojanja med skupinama poklicnega in splošnega izobraževanja in 2 % pri postkonvencionalni ravni. Večji razliki pa sta pri nejasnih oziroma nerešenih odgovorih, ki jo s 25 % predstavlja skupina poklicnih šol, ter pri konvencionalni ravni, ki je za 10 % bolj zastopana pri splošni skupini. Ta četrtnina dijakinj in dijakov poklicnih šol reševanja ankete ni

vzela resno oziroma iz tega sklepam, da je moralni relativizem pri njih pogostejši kot je ta pojav pojasnjen tudi v raziskavi iz leta 2004.

Omeniti še velja, da je opazna tudi razlika doseganja ravni moralnega presojanja glede na spol in smer izobraževanja, vendar moramo biti skeptični do teh rezultatov, saj vzorec ni tako številčen kot samo pri delitvi glede na smer šolanja.

Anketirani gimnazijci in dijakinje poklicnih šol dosegajo z 20 % postkonvencionalno raven, medtem ko gimnazijke in dijaki poklicnih šol dosegajo to raven z 35 % oziroma 38 %. Do te razlike je morda prišlo zaradi razlike v starosti, saj je bila večina gimnazijk starih 18 let. Čeprav so bili anketirani dijaki poklicnih šol v povprečju mlajši (16,6 let) od deklet (17,5 let) s poklicnih šol, jih je 15 % več doseglo postkonvencionalno raven.

Hipoteza 5 je ovržena.

5 Zaključek

Raziskava je pokazala, da vsi dijaki skupaj dosegajo najvišje rezultate na drugi (konvencionalni) ravni po Kohlbergu (33,76 %), ki ji sledi z manjšo razliko postkonvencionalna raven (28,57 %). Delež nejasnih odgovorov je večji pri dijakinjah in dijakih poklicnih šol. To povežem s tem, da je moralni relativizem (faza, ko posameznik ugotovi, da se pravila izoblikujejo tudi na podlagi dogovora) pri tej populaciji posledica bolj mešane kulturno-nacionalne pripadnosti dijakov (glede na starše) in da se te skupine oblikujejo v manjše subkulture.

S člankom dr. Maje Zupančič v Prilogi sem poudarila pomen razvoja moralnega presojanja. Zupančičeva pravi, da so metode dela, ki temeljijo na načelih Kohlbergove teorije, pomembno in dolgoročno pospešile razvoj moralnega presojanja, s tem pa znižale pogostost pojavljanja antisocialnega vedenja in povečale pogostost prosocialnega. Izpostavila je, da se pri nas pedagogi in načrtovalci kurikula ukvarjajo pretežno s tem, kaj bi moral učenec vrednotiti in v skladu s katerimi vrednotami delovati (pri tem si seveda niso enotni). Neučinkovitost načina, pri katerem se vrednote v učenca "vsadi" s poučevanjem, so pokazale kulturološke teorije psihičnega razvoja. Kritična je še do moralne vzgoje in vzgoje za vrednote pri nas (npr. etika in družba), ki temelji na tem neučinkovitem načinu ter pojasni, da se je s spremembo političnega sistema zamenjala samo vsebina .

Dejstvo je, da lahko na razvoj moralne zrelosti vplivamo tako, da spodbujamo iskanje odgovorov na vprašanje, kako razmišljati, vrednotiti in se opredeljevati, saj je usmeritev posameznega učenca stvar njegove osebne odločitve. Vprašanje pa je, ali je moralna zrelost v interesu družbe. Anketiranci so namreč potrdili mojo prvo hipotezo, da so v družbi cenjene potenčne vrednote, se pravi, da se bo posameznik, ki želi družbeno odobravanje, ravnal po principu nagrade in kazni. Rezultati ocen osebnih vrednot so pokazali, da posamezniki sicer imajo potencial za razvoj sistema, kaj je vredno in moralno, saj so z visokimi ocenami ocenjene hedonske, moralne in izpolnitvene vrednote ter z nižjimi potenčne.

Juhant je v intervjuju pojasnil nemoč šolskega sistema pri vzgoji za odgovornost ter da so nesamostojni, nesamozavestni posamezniki posledica permisivne vzgoje. Vseeno pa bi šole v luči spodbujanja razvoja moralnega presojanja morale upoštevati naslednje: spodbujati diskusije o moralno konfliktni situaciji, upoštevati stopnje moralnega presojanja pri učencu,

skrbeti za razvojna ujemanja, spodbujati prevzemanje vlog, usmerjati učence v racionalno razmišljanje.

Raziskavo lahko zaključim s trditvijo, da moralni razvoj dijakov poteka povsem ustrezno, saj se približujejo zrelosti moralnega presojanja (4. stopnja po Kohlbergu, ki je del konvencionalne); tretjo, postkonvencionalno raven, namreč doseže le manjši del populacije. Raziskavo ravni moralnega presojanja bi lahko v prihodnje raziskali natančneje z večjo populacijo ter podstopnjami posameznih ravni moralnega presojanja, saj je ocena glede na tri osnovne ravni zelo posplošena. Dijaki in dijakinje so izrazili zanimanje za aktivnosti v okviru šole, na podlagi tolikšnega interesa bi lahko začeli delovati debatni krožki ali pa bi potekala mesečna predavanja oziroma pogovori z nekdanjimi dijaki Šolskega centra Velenje, ki so uspeli v karieri. Ti bi predstavili svoje delovno področje in tako dijakom pripomogli k lažji odločitvi za poklic.

6 Priloge

Priloga 1: Intervju z Markom Juhantom, specialnim pedagogom za motnje vedenja in osebnosti

1. Imate veliko izkušenj z vzgojnimi ukrepi današnjega časa. Kje vse ste jih pridobili in zakaj ste se odločili za poklic specialnega pedagoga?

Kot dijak sem se s sošolci srečal tudi v dijaškem domu, kjer so bivali. Zame nerazumljivo in nepojmljivo, kako je zadeva delovala. Imel sem svojo predstavo, idejo, kako naj bi. Zato sem se vpisal v smer vzgojitelj v dijaškem domu, v paketu je bila specialna pedagogika za motnje vedenja in osebnosti.

Po študiju sem delal na različno zahtevnih vzgojnih in organizacijskih mestih v dijaškem domu v Kranju. Kot vodja enote sem se ukvarjal s pristopi še ostalih kolegov, kasneje, kot pomočnik ravnatelja, sem tako deloval za vso organizacijo. Kasneje sem delal v Mladinskem domu Malči Beličeve v Ljubljani, začel sem kot vzgojitelj, potem sem bil dva mandata ravnatelj. Združene so bile zahteve po ukrepih in hkrati po stroki.

Veliko sem se ukvarjal s pedagoškimi procesi – v onih časih pred letom 2000 smo bili ravnatelji še v resnici tudi pedagoški vodje.

Prvih osem let samostojne pedagoške poti, sem opravljal »servis na domu«. Družine v težavah so poklicale za pomoč in so jo dobile kjerkoli po Sloveniji. Kolikor vem, sem še vedno edini, ki sem staršem – po prvem stiku z otrokom in s starši – v ponudbi zapisal zajamčeni rezultat otrokovega vedenja po 4 tednih dela z njim, ne pa, kot se ponudi danes, izvedbo »programa«. Veliko izkušenj so prinesli tabori, organizirani s strani društev in združenj, kamor so me povabili za pedagoškega (ne organizacijskega) vodjo.

2. Pravite, da je potrebno vzgajati starše. Kako razlagate to trditev in zakaj je danes tolikšna zmeda pri vzgojnih pristopih?

Starši niso kos nalogi, torej usposabljanju. A informacije imajo na voljo in jih v glavah nosijo dovolj, torej ni potrebno učenje, ampak vzgoja. Naučiti jih je treba, kako presejati, kar uporabljajo, komu verjeti, kateri vir je verodostojen. Če ti nekdo pošilja všečke, še ne pomeni, da ve, kaj je narobe in kaj je prav. Večina danes vzgaja, kakor nanese. Mnogi vzgajajo z odlagališčem – otroka odlagajo starim staršem, trenerjem, mentorjem, varstvu. Le sami se ne

ukvarjajo z njim. So pa ljubosumni, ko otrok kaže znake navezanosti na koga od teh v odlagališčih.

Sporočila družbe so mešana. Starši dobivajo sporočila: otroka hvali, vzgajaj ga čuječno, pazi naj na svoje pravice. Z vtikanjem v šolo starši prenašajo vsakršno odgovornost za ravnanje svojega otroka na odrasle v šoli. In potem ga vzgajajo zaščitniško in helikoptersko, ko preberejo še kaj na internetu, ugotovijo, da oni vse to že počnejo. Ker najdejo neke sledi o tem v svojih ravnanjih in zato mirno in s prepričanjem otroke vzgajajo naprej tako, kot so jih do sedaj – zmešano permissivno. Disciplina (tudi za starše) in doslednost (predvsem zanje) sta besedi, ki ju sovražijo z užitkom!

3. V knjigi *Varuh otrokovih dolžnosti* ne zagovarjate permissivne vzgoje, temveč ste ji ostro nasproti. So vas izkušnje pripeljale do spoznanj, na podlagi katerih ste napisali to knjigo v sodelovanju s Simonom Levč?

Varuha otrokovih dolžnosti sva napisala izključno iz najinih izkušenj. Brez olepšav in brez navlake, z veliko primeri iz najine prakse.

Permissivno vzgojo sva v knjigi *Mali nasilnež* s soavtorico Matejo Tejo Bučinel opredelila kot vsedopuščajočo vzgojo.

Za ta slog vzgoje je značilno, da starši otroku v vsem ugodijo, ne postavljajo mu meja, temveč vzgojo prepustijo naključnim dogodkom. Ogromno razlagajo, se dogovarjajo, pregovarjajo in nasploh veliko govorijo, a malo naredijo. Starši so zelo zaskrbljeni za razvoj otroka in mu skušajo nuditi vse, za kar menijo, da je otroku koristno, ali vse, kar si otrok zaželi. Ravnajo v duhu prijaznosti in obvarovanja otroka pred vsakršno negativno situacijo, saj so prepričani, da bo vsaka mala frustracija otroka pahnila v neutolažljivo žalost.

Starši sicer v začetku pri vzgoji popuščajo in ne vztrajajo pri svojih zahtevah, pozneje, ko jim vedenje otroka preseda, pa se burno odzovejo in ga kaznujejo, za kar občutijo krivdo. Starši se torej ne odzovejo na neprimerno vedenje, ko to zahtevajo okoliščine, pač pa samo takrat, ko ne najdejo drugega izhoda oz. ko se počutijo nemočne.

Nenapisano pravilo je, da k sodobni vsedopuščajoči in velikokrat nedosledni vzgoji spadajo tudi neskončni razgovori z otrokom. Nedvomno je prav, da poteka med starši in otroki pristen dialog, saj je le to jamstvo, da bo med njimi potekala zdrava komunikacija, ki krepi vse odnose v družinski skupnosti. Starši niso pozorni, ali je otrok sposoben pravilno razbrati vse učene besede in vse nauke. Kaj hitro se ujamejo v besede, ki so same sebi namen, saj so prezahtevne, da bi jih otrok razumel. Otroku od tega plazu besed največkrat ostane le ugotovitev, da starši

radi razglabljujejo, in to o vsem. Počasi se navadi, da vsako njegovo dejanje, naj si bo pozitivno ali negativno, spremlja dolg govor. Ker je otrok tega že navajen, to počasi pričakuje in celo zahteva tudi pri stvareh, ki naj ne bi bile predmet pogajanj, kot so čas odhoda v posteljo, nakup sladkarij ali gledanje televizije. Starši se hitro ujamejo v past pregovarjanja, ki kmalu preraste v prerekanje. Starši so od tega izmučeni, a se ne zavedajo, da so take razmere plod njihovega napačnega pogleda na to, kaj je prav, da se z otrokom dogovarjajo, in kaj ne. Otrok bo vedno delal po principu ugodja in neugodja. Ko bo začutil, da mu bo dogovarjanje in pogajanje prineslo korist, bo v tem pogovoru sodeloval, če pa bo začutil, da od pogajanja ne bo koristi, bo ostro nasprotoval. Seveda s plazom besed, kot se ga je naučil od staršev.

Logična posledica je, da vsi na veliko govorijo, prepričujejo drug drugega in dokazujejo svoj prav, a nihče nikogar dejansko ne posluša. Starši vedno bolj dvigajo glas, da preglasijo vse druge. Občutek imajo, da jih otrok ne sliši. Na žalost se tega navzamejo tudi otroci. Ker so prepričani, da jih starši zares ne slišijo, povzdignejo glas tudi sami. Krog je sklenjen. Nihče ne usmeri otrok v normalen ton pogovora, zato ti nadaljujejo s kričanjem. Ne zavedajo se, da kričijo, in pogajajo se za vsako stvar.

Otrok je nesamozavesten, saj ni nikoli poznal nobene ovire, ki bi jo moral premagovati, izogiba se odgovornosti. Nesposobnost spopadanja s frustracijami in konflikti, nestrpnost, neprestano govorjenje, razdražljivost, zahtevnost, neboljtenost in slabe delovne navade so stranski produkt omenjene vzgoje. V srednjih šolah opuščajo pouk in sanjarijo o tem, kako bodo z igranjem na računalnik ustvarili sredstva za preživljanje. Veliko teh otrok je nasilnih, kot odrasli so moteči za okolico, vedno nekako »štrlijo ven«, saj se ne prilagajajo. Za »svoj prav« in za svoje pravice ter užitke so hitro pripravljene poseči po nasilnih metodah.

4. Lahko bi rekli, da v času razvoja moralnega presojanja venomer spoznavamo mejo med pravicami in dolžnostmi. Menite, da na selitve mladih od staršev v Sloveniji vpliva tudi avtoriteta staršev, ki bi morala omogočati dovolj konfliktov za »pretrganje vezi« z gnezdrom?

Mislim, da ni problem avtoriteta staršev, ki je v mnogih primerih sploh ni. Razvoj mladega odraslega, lastne potrebe, ga silijo v trganje vezi. Problem je, da niso usposobljeni za samostojno življenje. Pa ne odidejo iz strahu! Kam naj mlad moški daje prat svoje spodnjice in majice? To lahko vidi samo »mamica«. In ta ga ni naučila ravnati s pralnim strojem, zato bo, tudi če se odseli, še vedno odvisen od nje. Zavezan bo obisku vsaj enkrat na teden. Sicer kažejo

Berložnik, D. Ali danes drugače moralno presojava?
Raziskovalna naloga, ŠC Velenje, Gimnazija, 2018

novejše raziskave*, da mladi odraščajo kasneje. Bo najbrž res, a to še ne pomeni, da tega ne morejo početi »na svojem«.

* <http://www.bbc.com/news/health-42732442>, raziskava je bila objavljena v reviji Lancet Child & Adolescent Health

5. Menite, da šolski sistem ne vzgaja za odgovornost?

Definitivno ne vzgaja za odgovornost, poudarja odvisnost od pravic. Odgovoren človek je samosvoji, aktiven, tudi nepredvidljiv na dolgi rok. Samozadosten bolj pogosto kot oni, ki išče pravice. Ne da bi verjel v teorijo zarote, vsaka družba producira take mlade v taki šoli, kot je povšeči strukturam na oblasti.

6. Kako pa je razvoj kulture povezan z ustvarjalnostjo otrok? So pravila za ocenjevanje v šoli preveč ozkogledna?

Slovenske ocene so napihnjene, učitelj s strokovnim izpitom mora nenehno in na vsak migljaj staršem dokazovati, da je ocenjeval po pravilniku. Tu mu je vzeta strokovna avtoriteta. Zato obstajajo Nacionalni preizkusi znanja, ki naj bi pokazali realno stanje. In v srednji šoli se recimo ob maturi piše esej. Z jasnimi pravili. A je bil isti esej ocenjen z ocenami od 1 do 5. Kje so torej tu pravila?

Pravilnik o ocenjevanju v OŠ je najbolj škodljiv predpis, ki v šolstvu sploh obstaja, vključno z izvajanjem opisne ocene. Vsi vemo, da ni v redu kot prestavljanje ure na zimski in letni čas. A spremeni se nič .

(Intervju je bil opravljen 29. 1. 2018.)

Priloga 2: Predstavitev razlike med protestantsko in katoliško etiko na predavanju antropologinje dr. Vesne Vuk Godine

2.7 Povezava med moralnim presojanjem in socialnimi dejavniki razvoja

V tej prilogi je predstavljena zgodovinska razlika med katoliki in protestanti, ki naj bi povzročila, da so protestanti moralnejši. Povzeta je po predavanju antropologinje dr. Vesne Vuk Godine v soboški knjižnici leta 2015, kjer je postregla s podatki in dejstvi o dogajanju s Slovenijo pri pretvorbi v postsocializem, posledicah po njenem mnenju napačnih odločitev, skušala pa je začrtati tudi odgovore za prihodnje strukturiranje naše družbe.

Po njenem mnenju se je vse začelo z Lutrovimi tezami in ukinitvijo odpustkov. Protestanti bi naj bili moralnejši, saj se že vnaprej odrečejo grehu, medtem ko katolike označi za bolj grešne in uživaške. Za protestante je značilen asketizem, kjer je že skoraj vsaka oblika ugodja

brezbožnost. Njihova etika je, da svojega zaslužka ne porabijo za ugodje, katerega vsaka oblika je za njih hudičevo delo, ampak takoj vlagajo nazaj v delo. »Če hočete imeti družbo, kjer bo kapitalizem uspešen, morajo biti njeni člani protestanti, kajti katoliki so grešniki, ki z veseljem grešijo in se za svoje grehe tudi takoj odkupijo. Njihov denar se ne nalaga v produkcijo, temveč se porabi za ugodje.«

Razložila je, da je v vodilnih protestantskih družbah, kot so ZDA, Kanada in skandinavske države, kapitalizem zelo uspešen (čeprav ni tam nastal) ravno zaradi protestantske etike, pri kateri gre za nepodkupljivega boga, kar je ravno v nasprotju s katoliki, pri katerih je podkupljiv. Kot resen strukturni problem pa je aktualizirala tudi državne subvencije za delo, ki dodatno »razpihujejo katoliško neodgovornost«, saj zaradi njih delodajalci nenehno iščejo izgovore za previsoke stroške dela ipd.

Edina izjema, ki ni protestantska, a je vseeno uspela, je Japonska. Razlaga, da so imeli občutek superiorne nacija. Pravi, da so sprejete zahodne rešitve prilagodili sebi, to je indiginizacija, in naredili na domač, japonski način.

Glede Slovenije pa je pojasnila, da je uvoz kapitalizma na nam tuji, neidigeniziran način, povzročil krizo, saj neko delujočo institucijo nadomestimo z nedelujočo. Na tem mestu se pojavi miselnost, da je lastnina v privatnih rokah bolj racionalno upravljana, kot če je v družbenih rokah: »Kajti zamenjava delujočih institucij z nedelujočimi, uvoženimi z zahoda, pomeni socialni vakuum, pride do systemske krize, ki bo ekonomska, socialna, politična in moralna.«

Za rešitev ponudi možnost, da sami upravljamo državo z našimi potrebami ali z izstopom iz EU. Ustaviti pa je treba tudi izčrpavanje perifernih območij. Po njenem mnenju pa je prvi pogoj za uspešnost katerekoli države zgodovinski spomin.

(http://www.pomurec.com/vsebina/30236/Vesna_Vuk_Godina_Kljucen_problem_nasega_hl_apcevstva_je_to_da_ne_razumemo_kaj_se_nam_dogaja#26634617, dostop: 20. 12. 2017)

Priloga 3: Članek dr. Maje Zupančič: Oblikovanje sistema za presojanje vrednega in moralnega

2.7 Povezava med moralnim presojanjem in socialnimi dejavniki razvoja

Načela razvoja moralnega presojanja, kot jih je opisal Kohlberg v svoji teoriji moralnega razvoja in ki so jih potrdile številne empirične študije, imajo zelo veliko uporabnost v vzgojno-

izobraževalnem procesu. Pedagoško delo, ki je temeljilo na aplikaciji Kohlbergove teorije, je pokazalo izredno pozitivne rezultate. Metode dela, ki temeljijo na načelih te teorije, so pomembno in dolgoročno pospešile razvoj moralnega presojanja, s tem pa znižale pogostost pojavljanja antisocialnega vedenja in povečale pogostost prosocialnega. Metoda se je izkazala za uspešno tudi na delikventnih skupinah ter na skupinah pretirano agresivnih otrok in mladostnikov. V naši pedagoški praksi principov te teorije doslej še niso upoštevali.

Pri nas se pedagogi in načrtovalci kurikula pretežno ukvarjajo s tem, kaj bi moral učenec vrednotiti, v skladu s katerimi vrednotami delovati (v tem si seveda niso enotni) in se pri tem implicitno okličejo za instanco, ki ve, kaj je vredno za konkretnega posameznika in kaj je univerzalno dobro. Po njihovem mnenju je potrebno te vrednote v učenca "vsaditi" s poučevanjem, sicer nikoli ne bodo mogli doumeti, kaj je dobro in vredno. Na neučinkovitost takih programov - t. i. bag of virtues (vreča vrlin) – so že pred desetletji pokazale kulturološke teorije psihičnega razvoja, pedagoška praksa po svetu in pri nas. Pri nas moralna vzgoja in vzgoja za vrednote (vsebovana v različnih predmetih, ne le v specifičnih, kot je na pr. etika in družba) še vedno temelji na principu "vreče vrednot", se je vsebina te vreče zamenjala s spremembo političnega sistema. Goli poduk, če že ne moraliziranje o tem, kaj je dobro in vredno, o čem je potrebno razmišljati in kaj vrednotiti, kje najti življenjski smisel in vrednote, ne spodbuja razvoja moralne zavesti in moralne zrelosti, temveč predstavlja le obliko indoktrinacije. **Na razvoj moralne zrelosti pa lahko vplivamo tako, da spodbujamo iskanje odgovorov na vprašanje, kako razmišljati, vrednotiti in se opredeljevati.** Kam se bo posamezni učenec "vsebinsko" usmeril, je stvar njegove osebne odločitve, pomembno je, da do svojih opredelitev pride s pomočjo kompleksnih in racionalnih postopkov, ki vodijo v razumevanje sebe in drugih v kontekstu vzajemnih medosebnih odnosov. Če naj šola spodbuja razvoj moralnega presojanja v šolski situaciji, mora upoštevati naslednje:

- **Spodbujati mora diskusije o moralno konfliktni situaciji.** Oblikovanje hipotetičnih ali realnih moralnih dilem, v katerih nastopa osrednja oseba, ki se sooči z moralno izbiro. Moralna izbira naj vsebuje vsaj dva alternativna načina vedenja, od katerih noben ne predstavlja jasne, družbeno sprejete "pravilne" akcije.
- **Upoštevati mora stopnje moralnega presojanja pri učencu.** Med učenci v istem razredu obstajajo razlike.

- **Skrbeti mora za razvojna ujemanja.** Učitelj ali učenec z nekim drugim učencem diskutirata na ravni, ki je za eno stopnjo višja. S tem v učencu ustvarita kognitivno neravnotežje.
- **Spodbujati mora prevzemanja vlog.** Če bo učenec sposoben gledati na moralno situacijo simultano z vidika drugih oseb, bo poskusil ovrednotiti implikacije svojih dejanj z vidika dobrobiti za druge in jih obravnavati na način, po katerem želi, da bi drugi obravnavali njega.
- **Usmerjati mora učence v racionalno razmišljanje.** Ugotavljanje dejstev, načini ugotavljanja dejstev v različnih situacijah, izbiranje rešitev in odločanje, ki temeljijo na dejstvih, uporaba relevantnih dejstev v dani situaciji, argumentiranje v skladu z zakoni logike).

Razvijati mora razredno atmosfero, ki temelji na medsebojnemu zaupanju, obravnavanju učencev kot samostojnih osebnosti, neavtoritativnem pristopu do učencev, spodbujanju učencev k samostojnemu razmišljanju.

V čem je pomen teh načel? Motivacija za moralno vedenje postaja notranja (konvencionalni nivo). To pomeni, da se posameznik pričinja obnašati v skladu s pravili tudi ob odsotnosti zunanje kontrole, se pravi iz lastnih nagibov. Svoja dejanja posameznik doživlja kot nekaj, kar je nadzorovano od znotraj (postkonvencionalni nivo), moralna pravila doživlja in razume kot nekaj, kar temelji na medosebnih dogovorih in soglasju. Zato je zavezanost tako razumljenim pravilom na subjektivnem nivoju toliko večja. Zavest, da sam vpliva nanje in jih sooblikuje, povečuje tudi njegovo odgovornost. Doslednost v moralnih dejanjih nasploh se linearno večja z doseženo stopnjo razvoja v moralnem presojanju. Na moralno vedenje imajo manj vpliva različni situacijski faktorji, trenutna emocionalna stanja in pritisk avtoritet (v Milgramovem eksperimentu so se le posamezniki na postkonvencionalnem nivoju uprli avtoriteti, ki je zahtevala od njih nemoralno vedenje).

Priloga 4: Kopija moralne dileme iz knjige Colbyja et. al. (2010)

Moral Judgment Interview

*Starred questions may be eliminated if time for interviewing is limited.

DILEMMA III:

In Europe, a woman was near death from a special kind of cancer. There was one drug that the doctors thought might save her. It was a form of radium that a druggist in the same town had recently discovered. The drug was expensive to make, but the druggist was charging 10 times what the drug cost him to make. He paid \$400 for the radium and charged \$4,000 for a small dose of the drug. The sick woman's husband, Heinz, went to everyone he knew to borrow the money and tried every legal means, but he could only get together about \$2,000, which is half of what it cost. He told the druggist that his wife was dying, and asked him to sell it cheaper or let him pay later. But the druggist said, "No, I discovered the drug and I'm going to make money from it." So having tried every legal means, Heinz gets desperate and considers breaking into the man's store to steal the drug for his wife.

1. *Should Heinz steal the drug?*
- 1a. *Why or why not?*

[Questions 2 and 3 are designed to elicit the subject's moral type and should be considered optional.]

- *2. *Is it actually right or wrong for him to steal the drug?*
- *2a. *Why is it right or wrong?*
- *3. *Does Heinz have a duty or obligation to steal the drug?*
- *3a. *Why or why not?*
4. *[If subject originally favors stealing, ask:] If Heinz doesn't love his wife, should he steal the drug for her?*
4. *[If subject originally favors not stealing, ask:] Does it make a difference whether or not he loves his wife?*
- 4a. *Why or why not?*
5. *Suppose the person dying is not his wife but a stranger. Should Heinz steal the drug for the stranger?*
- 5a. *Why or why not?*
- *6. *[If subject favors stealing the drug for a stranger, ask:] Suppose it's a pet animal he loves. Should Heinz steal to save the pet animal?*

Priloga 5: Anketa z moralno dilemo

spol: M Ž starost: _____ letnik šolanja: _____ smer šolanja: _____

Prosim preberite naslednje besedilo in utemeljeno odgovorite na vprašanja.

Gospa v Evropi je bila blizu smrti zaradi posebne vrste raka. Obstaja pa zdravilo, za katerega zdravniki menijo, da jo lahko reši. To zdravilo je iz radija in ga je nedavno odkril lekarnar v istem mestu. Njegova izdelava je bila zelo draga, prodajna cena pa 10-kratna prvotni. Za radij je plačal \$400, za majhno tabletko pa je računal \$4000. Mož bolne gospe, Hans, je šel do vseh, ki jih pozna, da bi si sposodil denar, vendar je nabral le \$2000, kar je polovica cene zdravila. Lekarnarju je povedal, da njegova žena umira in ga prosil za nižjo ceno. Ta pa mu je odvrnil: „Ne, jaz sem odkril zdravilo in z njim bom zaslužil“ Hans je poskušal nabrati vso legalno premoženje, postal je obupan, nato pa premišljeno vdrl v lekarno ter ukradel zdravilo za svojo ženo.

Bi moral Hans ukrasti zdravilo?

Je prav ali narobe ukrasti zdravilo?

Je Hansova dolžnost oziroma obveza ukrasti zdravilo?

Če Hans ne ljubi svoje žene, mora ukrasti zdravilo zanjo?

Je razlika ali Hans ljubi ženo ali ne.

Ali je pomembno, da ljudje naredijo vse za reševanje življenj drugim?

Hansova kraja je proti zakonu. Je to moralno sporno?

Bi morali v splošnem ljudje narediti vse, kar je v njihovi moči, da bi bili zvesti zakonu?

Priloga 6: Spletna anketa

Prosim preberite in odgovorite na naslednja vprašanja.

Spol:

- Moški
 Ženski

V katero starostno skupino spadate?

- do 16 let
 16–20 let
 21–40 let
 41–60 let
 61 let ali več

Kakšna je vaša najvišja dosežena formalna izobrazba?

- Osnovna šola
 Srednja šola
 Višja ali visoka izobrazba
 Drugo:

Prosim ocenite naslednje vrednote, kako pomembne so za vas z osebnega stališča.

	Sploh ni pomembno (1)	Malo pomembno (2)	Srednje pomembno (3)	Dokaj pomembno (4)	Zelo pomembno (5)
Resnično prijateljstvo	☐	☐	☐	☐	☐
Zdravje	☐	☐	☐	☐	☐
Biti avtoriteta, voditelj	☐	☐	☐	☐	☐
Materialne dobrine	☐	☐	☐	☐	☐
Imeti moč nad drugimi	☐	☐	☐	☐	☐
Svoboda delovanja in mišljenja	☐	☐	☐	☐	☐
Uspeh v šoli, poklicu	☐	☐	☐	☐	☐
Varovanje narave	☐	☐	☐	☐	☐
Red in stabilnost v družbi	☐	☐	☐	☐	☐
Vzdrževanje tradicionalnih vrednot	☐	☐	☐	☐	☐
Vznemirljivo življenje	☐	☐	☐	☐	☐
Kreativnost, originalnost, fantazija	☐	☐	☐	☐	☐
Družinsko življenje	☐	☐	☐	☐	☐
Živeti v miru sam s seboj	☐	☐	☐	☐	☐

Prosim ocenite vrednost naslednjih vrednot v današnji družbi.

	Sploh ni pomembno (1)	Malo pomembno (2)	Srednje pomembno (3)	Dokaj pomembno (4)	Zelo pomembno (5)
Resnično prijateljstvo	☐	☐	☐	☐	☐
Zdravje	☐	☐	☐	☐	☐
Biti avtoriteta, voditelj	☐	☐	☐	☐	☐
Materialne dobrine	☐	☐	☐	☐	☐
Imeti moč nad drugimi	☐	☐	☐	☐	☐
Svoboda delovanja in mišljenja	☐	☐	☐	☐	☐
Uspeh v šoli, poklicu	☐	☐	☐	☐	☐
Varovanje narave	☐	☐	☐	☐	☐
Red in stabilnost v družbi	☐	☐	☐	☐	☐
Vzdrževanje tradicionalnih vrednot	☐	☐	☐	☐	☐
Vznemirljivo življenje	☐	☐	☐	☐	☐
Kreativnost, originalnost, fantazija	☐	☐	☐	☐	☐
Družinsko življenje	☐	☐	☐	☐	☐
Živeti v miru sam s seboj	☐	☐	☐	☐	☐

Na kakšen način bi radi pridobivali širša družbena znanja?

Možnih je več odgovorov

- Pri pouku.
- Pri krožku na šoli.
- Na televiziji.
- Preko elektronskih medijev, interneta (Facebook, YouTube, Snapchat idr.)
- Iz revij in knjig.
- Drugo:

7 Viri in literatura

- BERLOŽNIK, D. 2018. Intervju z Markom Juhantom: [priloga]. Osebni arhiv Darje Berložnik.
- COLBY, A. et al. 2010. *The Measurement of Moral Judgement. Volume II. Standard Issue Scoring Manual*. Cambridge UK: Cambridge University Press..
- FREUD, S. 2013. *Očrt psihoanalize (1938)*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- GASAR, S. 2004. *Socialna in moralna zrelost dijakov srednje šole*. [Elektronski vir]. *Psihološka obzorja*, 13 (4), str. 99-117. Dostopno na: http://psiholoska-obzorja.si/arhiv_clanki/2004_4/gasar.pdf, dostop: 31. 1. 2018.
- HAUPTMAN, G. IN KOMOTAR, M. 2010. *Otroci in mladostniki v sodobni družbi*. Ljubljana: Zavod IRC.
- KOMPARE, A. et al. 2005. *Psihologija: spoznanja in dileme*. Ljubljana: DZS.
- MARJANOVIČ UMEK, L. et al. 2004. *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- MUSEK, J. 1993. *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: Educy.
- ZUPANČIČ, M. IN JUSTIN, J. 1991. *Otrok, pravila, vrednote*. Radovljica: Didakta.
- http://www.pomurec.com/vsebina/30236/Vesna_Vuk_Godina_Kljucen_problem_nas_ega_hlapcevstva_je_to_da_ne_razumemo_kaj_se_nam_dogaja#26634617, dostop: 20. 12. 2017.
- <http://www.prihodnost-slovenije.si/up-rs/ps.nsf/krf/6E9DC6507D449582C1256E940046C554?OpenDocument>, dostop: 29. 1. 2018.
- <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-K4L1I1CA/209540e7-f9fa-47b5-be05-0bceb0293d9a/PDF>, dostop: 5. 1. 2018.